

משרד הכלכלה

האגף להכשרה מקצועית ופיתוח כח אדם

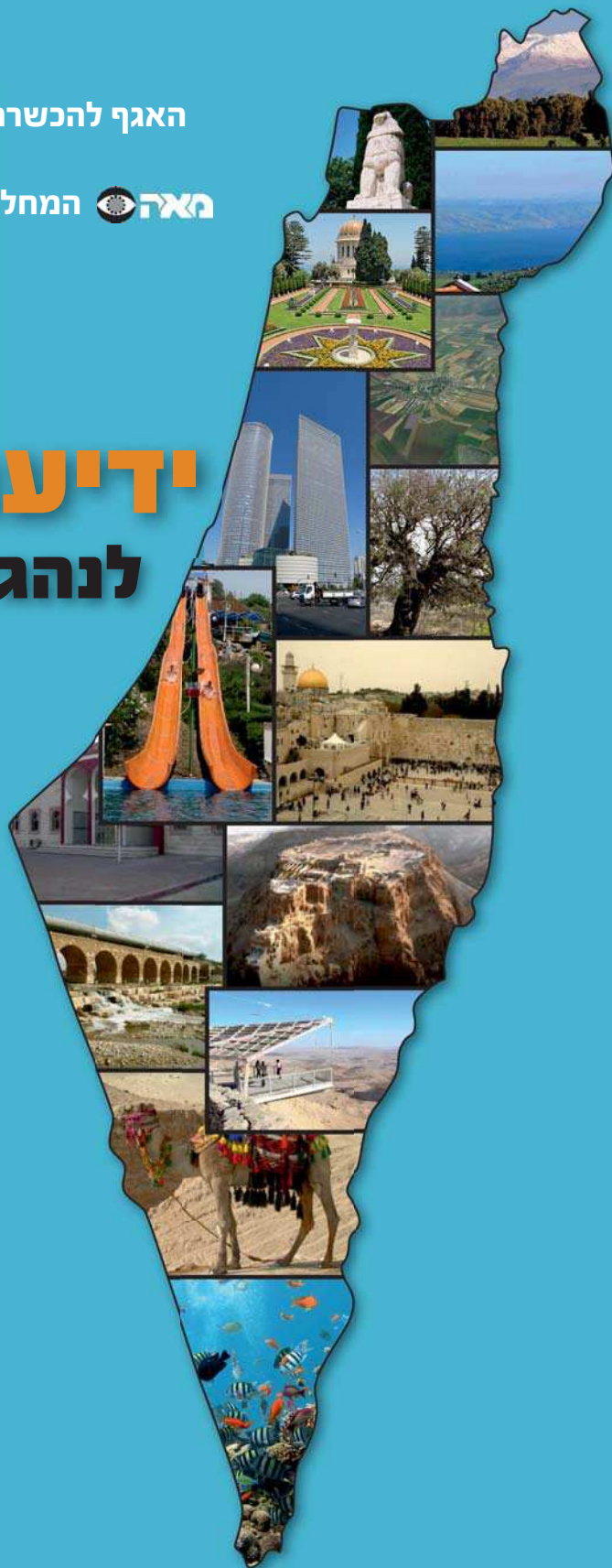
תחום פדגוגיה

מאה המחלקה לפיתוח פדגוגי טכנולוגי

ידיעת הארץ לנהגי רכב ציבורי

חנה בן־מאיר

ידיעת הארץ לנהגי רכב ציבורי / חנה בן־מאיר

0 2950184906 2
דאנאקוד 295-184906
מחיר: 17.70 ש"ח

מ.ק. 184906

מאה המחלקה לפיתוח פדגוגי טכנולוגי

משרד הכלכלה
האגף להכשרה מקצועית ופיתוח כח אדם
תחום פדגוגיה

ידיעת הארץ לנהגי רכב ציבורי

חנה בן-מאיר

תשע"ה – 2015

מאה המחלקה לפיתוח פדגוגי טכנולוגי

פיתוח והפקת המהדורה הראשונה תשס"א – 2001

כתיבה: חנה בן-מאיר

הנחייה וייעוץ מקצועי: שאול שרון ז"ל, המפקח על מקצועות התחבורה

הגהה דידיקטית: רות בולדס, היחידה לתוכניות לימודים

ריכוז ההפקה ופיקוח: יהודית אפשטיין, מאה

ניהול הפקה: אברהם הרטמן, מאה

מהדורה שלישית תשע"ה – 2015

עדכון: חנה בן-מאיר

הנחייה דידיקטית וניהול הפקה: ד"ר ענת בר-כהן, מאה

עיצוב, סדר והפקה: טפר בע"מ

תודתנו נתונה למרכז למיפוי ישראל (מפ"י), משרד הבינוי והשיכון

© כל הזכויות שמורות למאה המחלקה לפיתוח פדגוגי טכנולוגי

מ"ק 184906

דאנאקוד 184906 – 295

אין להעתיק, לתרגם, לשכפל במאגרי מידע, לשדר או לקלוט בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר – שום חלק מהחומר שבספר זה. לא ייעשה שימוש מסחרי ופרסומי מכל סוג שהוא, ללא רשות בכתב מאת מנהל היחידה לפיתוח פדגוגי טכנולוגי

הוצאה לאור: מאה המחלקה לפיתוח פדגוגי טכנולוגי

בית ליאו גולדברג, דרך מנחם בגין 86, תל אביב 67138

טלפון: 03-7347482/3; פקס: 03-7347627; דוא"ל: mea@economy.gov.il

www.economy.gov.il/mea

« תוכן

5.....	« מבוא
6.....	« המפה
7.....	סוגי מפות
8.....	מפות ארץ ישראל
8.....	מפת עיר
10.....	קנה מידה (קנ"מ)
11.....	« מפת תיור וטיול
12.....	קווי רוחב ואורך
12.....	המדריך למפת תיור וטיול
13.....	סימנים מוסכמים
15.....	מדידות מרחקים
16.....	הכנסת מסלול נסיעה
18.....	« דרכים
18.....	הדרכים בעבר
19.....	התחבורה בימינו
20.....	מערכת הכבישים בארץ
23.....	כבישים בשמות מיוחדים
24.....	« מיקומה של ארץ ישראל במזרח התיכון
26.....	« הגיאוגרפיה של ארץ ישראל
28.....	חלוקה גיאוגרפית של ארץ ישראל (מותאמת למפת תיור וטיול)
30.....	חלוקה גיאוגרפית
30.....	חלוקת אורך
33.....	חלוקת רוחב
38.....	פירוט אזורי
38.....	הגליל והגולן
45.....	הכרמל, חיפה והמפרץ
49.....	השומרון והעמקים
53.....	השרון וגוש דן
57.....	השפלה, יהודה ודרום מישור החוף
62.....	הנגב ודרום הארץ

66.....	«דתות ומיעוטים
66.....	היהדות
67.....	הנצרות
68.....	האיסלאם
69.....	דרוזים
70.....	צ'רקסים
70.....	שומרונים
70.....	בהאים
71.....	אחמדים
71.....	קראים
72.....	בדווים

מבוא

מדריך זה מיועד ללומדים בקורס לנהגי רכב ציבורי ולנהגים הנותנים שירות לנוסעים ברחבי הארץ.

נהג ברכב הציבורי נדרש לתכנן את מסלול נסיעתו ליעד המבוקש על פי כללים הקבועים בתקנות התעבורה.

מטרת החוברת להקנות ללומד כלים וידע למילוי תפקידו, שכן גם בעידן המפות הדיגיטליות ועזרי הניווט המתקדמים, על נהג הרכב הציבורי להיות בעל ידע בסיסי בקריאת מפות ובהבנתן, מיומן בשימוש בהן ומכיר את הארץ על אזוריה ומאפייניה. ידע זה יסייע לנהג לתפקד באופן מיטבי, ללא תלות בפעילותם של עזרים דיגיטליים ותוכנות ניווט למיניהן ולהפעיל שיקול דעת ותושייה על-פי צורך, בהתאם לצרכים הדינאמיים במהלך עבודתו.

לכן כוללת החוברת, בין היתר, את לימוד השימוש במפת תיור וטיול. בעזרתה יכיר הלומד את דרכי העבודה עם המפה, את המידע שהיא מספקת ואת מערכת הכבישים לסוגיהם.

בעזרת טבלת המרחקים ניתן לאמוד ולחשב מרחקי דרך ולהעריך את זמן הנסיעה.

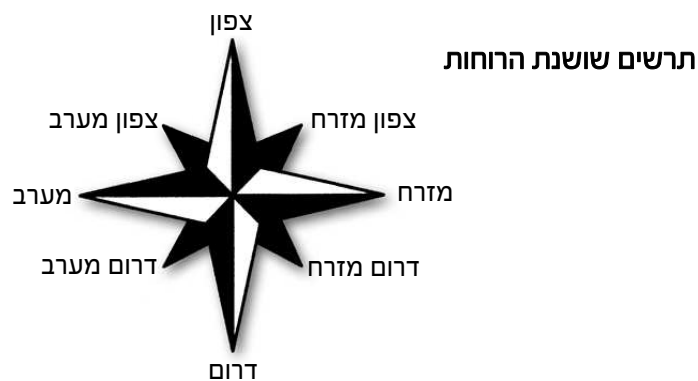
החוברת מסבירה את המבנה הגיאוגרפי של ארץ ישראל תוך פירוט האזורים השונים, סוקרת את מערך הכבישים והצמתים ואת האתרים המרכזיים בחלוקה על-פי אזורי הארץ השונים, ומציגה את הדתות והעדות המרכזיות בארץ.

אנו מקווים שחוברת זו תשמש כלי עזר בהתמצאות בידיעת הארץ, הן במהלך הלימודים, והן לאחריהם במהלך העבודה, כנהג ברכב ציבורי.

נשמח לקבל הערות והארות מכל מי שילמד ויעבוד על פי המדריך.

המפה

מפה הינה תרשים של הצורה הגיאוגרפית, הפיזית, הכלכלית, או המדינית של ארץ, אזור או חלק מהם. המפה מתארת בקווים או בצבעים שטח מסוים, בהקטנה ידועה מראש ובמבט אנכי, מלמעלה למטה. בעזרתה אפשר לתאר שטח גדול בצורה מוקטנת וכך לרכז נתונים רבים ככל האפשר על השטח הנדון. לכל מפה יש כותרת המציינת את תוכנה של המפה ושם האזור המתואר. במפה מופיע תאריך הדפסתה ותאריך עדכון הפרטים, אם נעשה. המפות מודפסות בדרך כלל כשראשן פונה כלפי צפון, אם הודפסו אחרת יצויר סימן המורה על כיוון צפון. במפה מופיע מקרא של סימנים מוסכמים, שתפקידם לספק מידע על הפרטים הקיימים בשטח ולהסביר אותם. בכל מפה מודפס קנה המידה שלה. קנה המידה מבטא את היחס שבין המידות בשטח לבין המידות המוקטנות במפה. בעזרת כלים אלו והתבוננות במפה נקבל מושג על גודל האזור, צורתו, היכן ממוקמים בו הימים, האגמים, הנחלים, ההרים והעמקים, היכן נמצאים מקומות יישוב, מה המרחק ביניהם, מבנה הדרכים ועוד.

סוגי מפות

א. מפה פיזית

מפה המתארת בעזרת צבעים את פני השטח. במפה זו העמקים מסומנים בירוק, ההרים בחום והימים בכחול. הגוונים אינם קבועים ומשתנים בהתאם לגובה ולעומק. מפה פיזית מאפשרת למתבונן בה לדמיין את פני (תבליט) השטח.

ב. מפה מדינית

מפה המתארת את גודל שטחה של מדינה כלשהי. מפה מדינית משמשת לתיאור של יבשות שלמות או אזורים גדולים ולכן היא מודפסת בקנה-מידה גדול. במפה זו כל מדינה מודפסת בצבע שונה. כך ניתן לראות את גודל המדינה בפני עצמה ואת גודלה, יחסית למדינות שסביבה.

ג. מפה טופוגרפית

מפה המתארת את המבנה הטופוגרפי המדויק של פני השטח. בעזרת קווי גובה המצוירים על גבי המפה, מסומנים צורות העמקים, מדרונות ההרים ומידת תלילותם, תוואי הנחלים והוואדיות ועוד. המפות הטופוגרפיות מתרכזות בדרך כלל בשטח קטן ומתארות אותו בפירוט רב. הדקדוק בפרטים הוא עד כדי כך, שאפשר לראות איזה סוג עצים יש בשטח מסוים, כגון עצי זית. מפות טופוגרפיות נחשבות מפות מקצועיות. הן משמשות לניווטים ומסעות. יעילותן ניכרת בעיקר בשטח שאין בו דרכים סלולות.

ד. מפה גיאולוגית

מפה המתארת את מבנה קליפת כדור-הארץ. צבעים שונים במפה מציינים תקופות גיאולוגיות שונות. המפה משמשת בחיפושי נפט ואוצרות טבע תת קרקעיים.

ה. מפת תיור וטיול

מפה המיועדת למטייל. המפה מספקת פרטים הנחוצים לידיעתו: כבישים, אתרים, בתי מלון, חופי רחצה ועוד.

מפות ארץ ישראל

- א. **מפות 1:100,000**
סדרת מפות המחלקת את הארץ ל-26 מפות טופוגרפיות.
- ב. **מפות ערים**
מפה של עיר או גוש ערים המפרטת את רחובות העיר ומבני הציבור שבה.
קנה המידה במפות הוא בין 1:10,000 (תל אביב, ירושלים) ל-1:12,500 (אשדוד, נהריה).
- ג. **מפות של חברות**
מפות שהודפסו על ידי חברות עסקיות או גוף בעל אינטרס לצורך קידום עסקי, כגון מפה המראה את פריסת תחנות הדלק של חברה מסוימת, או מפת הגנים הלאומיים. במפות אלו קנה המידה אינו אחיד.
- ד. **מפות מיוחדות**
מפות המיועדות לאנשי מקצוע, כגון: מפות גיאולוגיות, מפות אקלימיות, מפות מורפולוגיות ועוד.
- ה. **מפות מסחריות**
חברות המדפיסות מפות ומדריכי טיולים, כגון: מפות כרטא או מדריכי צופית.
- ו. **מפת תיור וטיול**
מפת מטיילים מודפסת בקנה-מידה גדול, 1:250,000 ומחולקת לשני גיליונות. על מפה זו יורחב בהמשך.

מפת עיר

מפת עיר נועדה לסייע לנהג רכב ציבורי הנוהג רוב הזמן בתוך העיר והיא כלי עזר חשוב בעבודתו.
מפות ערים מתארות שטח קטן יחסית. לכן הן מודפסות בקנה-מידה קטן ומפורטות מאד.

קנה המידה הנפוץ הוא 1:10,000. משתמשים בו למפות של תל אביב, ירושלים וכדומה. קנה המידה 1:12,500 נועד למפות של ערים קטנות יותר כרחובות, באר שבע וכדומה.

המפות מתארות לעתים עיר אחת ולעתים אגד ערים (מפת ערי השרון, מפת רמלה-לוד וכדומה).

מפות ערים, כמו מפות תיור וטיול, מסומנות בקווי אורך ורוחב היוצרים משבצות המקלות על ההתמצאות בהן.

לכל מפה מצורפת רשימה של שמות הרחובות, מסודרים על-פי סדר א-ב, ולכל רחוב נקודת ציון בקווי האורך והרוחב.

המפות מפרטות את רחובותיה של העיר, מיקום מוסדות הציבור, תחנות משטרה, אתרי בידור, שטחי ספורט וגנים, בתי תפילה לדתות השונות, מוסדות חינוך, תחנות דלק, בתי חולים ועוד.

קיימות גם מפות אשר מפרטות את הרחובות החד סטריים וכיווני הנסיעה המותרים בהם. זהו מידע חיוני מאד לנהג המתכנן את מסלול נסיעתו.

אי אפשר לציין במפות את מספרי הבתים והמבנים, אך ההתמצאות פשוטה, כיוון שהמספרים ניתנים על פי כללים קבועים.

ברחובות אורך, שכיוונם הכללי הוא מצפון לדרום, המספרים עולים כלפי צפון, וברחובות רוחב, הפונים ממזרח למערב, המספרים עולים כלפי מערב. לדוגמה: נהג הנכנס לרחוב בתל אביב הפונה לכיוון הים ומימינו בית מספר 20, יודע שעליו להמשיך קדימה (ולא לפנות לאחור) כדי להגיע לבית מספר 48.

מפות ערים מודפסות על גיליון או בספר מפות. מפה המודפסת על גיליון מאפשרת לראות תמונה מלאה של העיר ברצף. מפות אלה מפרטות בדרך כלל גם רחובות חד סטריים.

ספר מפות כולל בתוכו את רוב ערי ישראל. מפה של עיר גדולה משתרעת על כמה דפים, מה שמקשה על התמצאות ברצף הרחובות. מפות אלה, על פי רוב, מפרטות רחובות חד סטריים.

קנה מידה (קנ"מ)

למפות שונות מטרות שונות והן מצוירות באופן שונה, אך כולן מצוירות כשהמידים האמיתיים בשטח מוקטנים. כדי שנוכל לתרגם את הציור למציאות עלינו לדעת מהו קנה-המידה. קנה-מידה הוא היחס שבין המציאות למפה. קנה-מידה גדול יתאר שטח גדול יותר ובאופן כללי, בעוד שקנה-מידה קטן יותר יתאר שטח קטן בפירוט רב. בכל מפה רשום קנה-מידה במקרא או בשוליים. קנה-מידה מודפס בשתי צורות:

א. קנה-מידה מספרי

מציין את היחס בעזרת ספרות. לדוגמה: בקנה מידה 1:250,000 (אחד למאתיים חמישים אלף) הכוונה שיחידה אחת במפה שווה ל-250,000 ס"מ בשטח, לדוגמה: 1 ס"מ במפה שווה ל-2.5 קילומטר (קילומטר שווה למאה אלף ס"מ).

ב. קנה-מידה גרפי

מתאר בצורה גרפית (ציור) את היחס. במפה מצוירת יחידת אורך בס"מ המראה את הקילומטרים לפי קנה המידה. בשרטוט מפות, מוקטן כל השטח באותו היחס (קנה-מידה) אך ישנם פרטים שלגביהם אין הקטנה אלא הגדלת יתר (הגזמה). ההגזמה קיימת לצורך הבלטת פרט, שהיה נעלם מהמפה אילו היה מוקטן ביחס שלעיל. לדוגמה: כביש דו מסלולי מסומן במפת תיור וטיול בצבע סגול. רוחבו של הכביש במפה כ-1 מילימטר, ובתרגום למציאות (כפול 2.5) 250 מ'. מובן שרוחב זה אינו נכון. הגזמה זו נעשתה כדי שהכביש יראה במפה. אילו היה מוקטן כמו שאר השטח, הוא היה נראה כפס דקיק ביותר, אם בכלל.

◀ מפת תיור וטיול

מפת תיור וטיול מיועדת, כשמה, לתייר ולטייל. זו המפה היעילה ביותר לעבודתם של נהגי רכב ציבורי. המפה מודפסת בקנה-מידה 1:250,000. היא מחולקת לשני גיליונות: צפוני ודרומי. הגיליון הצפוני – מקו רוחב 1 עד 21. הגיליון הדרומי – מקו רוחב 22 עד 42.

קווי רוחב ואורך

קווי הרוחב והאורך משמשים כנקודות ציון בהתמצאות במפה. במפת תיור וטיול מסומנות שלוש חלוקות שונות של רשתות קווים:

א. רשת המעלות

ברשת זו קווי הרוחב והאורך על פני כדור הארץ דמיוניים ומסומנים במעלות. רשת המעלות מסומנת בשולי המפה, בשחור, בספרות קטנות. השיטה הומצאה על ידי קלאודיוס פטולמיוס במאה השנייה לספירה. ברשת המעלות קווי הרוחב נמשכים ממזרח למערב, במקביל לקו המשווה שהוא קו רוחב 0 (אפס). מתחת לקו המשווה נקראים הקווים קו רוחב דרומי, ומעליו קו רוחב צפוני. המרחק בין שתי מעלות רוחב הוא זהה – 111 ק"מ. את המעלה המסומנת בעיגול קטן 3° , מחלקים ל-60 דקות המסומנות בפסיק – $7'$, ואת הדקות מחלקים ל-60 שניות המסומנות בשני פסיקים $39''$. לדוגמה: $39'' 7' 3^{\circ} = 3$ מעלות, 7 דקות ו-3 שניות.

קווי האורך נמשכים מצפון לדרום – מהקוטב הצפוני עד לקוטב הדרומי. קו אורך 0 (אפס) נחשב לקו הדמיוני שעובר בעיירה גריניץ' שבאנגליה.

מפת תיור וטיול »

כל שאר קווי האורך נמדדים ביחס אליו, מזרחית או מערבית. מול קו האורך 0, בצדו השני של הגלובוס, נמצא קו אורך 180. המרחק בין שתי מעלות אורך אינו זהה. הוא מצטמצם לקראת הקטבים ושיא רוחבו בקו המשווה. לפי רשת המעלות ירושלים נמצאת בנקודת הציון הזאת: קו רוחב צפוני $31^{\circ} 30'$, קו רוחב מזרחי $35^{\circ} 30'$. לפי מידות אלו יודעים מבלי להסתכל במפה שירושלים נמצאת מעל קו המשווה, והיא שוכנת ממזרח לאנגליה.

ב. רשת מרקטור

ברשת זו נמשכים קווי האורך והרוחב כל הזמן במקביל, וכך מתקבלת רשת של מלבנים. החיסרון בשיטת מרקטור הוא שהקווים מסומנים במקביל, אך כדור הארץ עגול. כך שהסימון מעוות ומגדיל מאוד את השטחים הקרובים לקטבים לעומת השטחים הקרובים לקו המשווה. רשת מרקטור מסומנת בשולי המפה בספרות כחולות. לפי רשת מרקטור, ירושלים נמצאת בקו אורך 710 וקו רוחב 520.

ג. רשת ישראל

רשת שמתאימה רק לישראל. קווי הרוחב והאורך מסומנים בצבע חום. הקווים מסומנים במפת תיור וטיול, ויוצרים רשת משבצות על המפה. במפת תיור וטיול סומנו קווי האורך באותיות וקווי הרוחב במספרים. חלוקה זו מקלה על ההתמצאות במפה והופכת אותה לפשוטה ונוחה. לדוגמה: כרמיאל ז 5, עכו ט 4 וכן הלאה.

המדריך למפת תיור וטיול

המדריך הוא חוברת הכוללת בתוכה את כל היישובים, האתרים, ההרים, העמקים, הנחלים והמעיינות, ובעצם את כל מה שמשורטט במפת תיור וטיול בסדר אלפא-ביתי.

המדריך מפנה למשבצת במפה בה נמצא כל אחד מהפריטים: ב 3, ה 17 וכו'. הרישום במדריך הוא לפי שם המקום ולא לפי תוארו.

כלומר: חדרה תירשם באות ח' כמובן, אך חורבת לקש תירשם באות ל' בשמה: לקש, חורבת וכו'.
המילה תל משמשת גם בשם יישוב: תל אביב, וגם באתר עתיקות, כגון: תל חנתון (יירשם: חנתון, תל). לכן הלומד יצטרך לחפש בשתי האפשרויות.
המדריך מפנה למיקום של היישוב עצמו ולא למקום שבו הודפס (באקראיות) שם היישוב.

	ה	ד	ג	ב	א	
1		דפנה				כלומר: חד נס יירשם ב: ג-4 מאגר אורטל יירשם ב: ב-3 דפנה יירשם ב: ג-ד, 1
2						
3				מאגר אורטל		
4			חד נס			
5						

נוסף על כך כולל המדריך למפת תיור וטיול רשימת כבישים בשמות מיוחדים, רשימת בתי-חולים, מפה גיאוגרפית ולוח מרחקי דרך.

סימנים מוסכמים

במקרא של מפת תיור וטיול מופיע מפתח הסימנים המוסכמים. סימנים מוסכמים הם ביטוי גרפי למושג הטופוגרפי הנקרא "תכסית". במושג זה כלולים פרטי נוף טבעיים ומלאכותיים המכסים את פני השטח.

מפת תיור וטיול »»

בשרטוט המפה כללו כמה שיותר פרטים ומידע. כיוון שפרטים רבים מדי הפכו את המפה לצפופה ובלתי קריאה, תורגמו הפרטים לציורים וסמלים (פירוש הסמלים מופיע במקרא המפה).

לדוגמה: בעזרת הסימנים, מהסתכלות במפה בלבד על העיר עכו, אנו מקבלים את המידע הבא: עכו היא עיר בינונית בגודלה, ובה פחות מ-250,000 תושבים. יש בה תחנות דלק, מסגדים חשובים, מקום מקודש לבהאים, תחנת רכבת, אתרי עתיקות מתקופות בית שני והצלבנים, חופי רחצה, מרכז שייט, שירות ספינות ואתר צלילה. כל הפרטים האלה מצוינים במפה על שטח של 1 סמ"ר בלבד.

נקודת גובה – מסומנת במפה כנקודה חומה קטנה, שלידה רשום הגובה במטרים בספרות חומות. הגובה נמדד לפי גובה פני הים.

פני הים הפתוח נקבעים כקו גובה אפס. האוקיינוסים והימים מהווים שני שליש משטח פני כדור הארץ ולכן מועטים הסיכויים שגובה פניהם ישתנה. לארץ ישראל ארבעה ימים: ים תיכון, ים סוף, ים המלח וים כנרת. הים התיכון וים סוף מחוברים לאוקיינוסים (אינם ים סגור) ולכן גם גובהם אפס.

ים כנרת וים המלח אינם ימים פתוחים. גובהם אינו אפס ולכן הוא מצוין במפה. ים המלח גובהו כ-430 מ' מתחת לפני הים, ים כנרת גובהו כ-210 מ' מתחת לפני הים. ים המלח הוא המקום הנמוך ביותר בארץ ובעולם, החרמון (מצפה שלגים) הוא המקום הגבוה ביותר בארץ – 2,224 מ', הפרש גובה של כ-2,650 מ' (יותר מ-2.5 ק"מ).

סימון מרחקי דרך

במקרא המפה מופיע פריט "סימון מרחקי הדרך" שמסומל על ידי "סיכות" כחולות ואדומות. הסיכות מסומנות בד"כ בעיר או בצומת, והן מציינות את המרחק בקילומטרים בין שתי נקודות. המרחק מודפס בצד הכביש בצבע אדום או כחול. בין שתי סיכות אדומות יירשם המרחק בצבע אדום. בין שתי סיכות כחולות, או שילוב של כחולות ואדומות – המרחק יירשם בצבע כחול. הסיכות האדומות מציינות בדרך כלל מרחקים ארוכים, בין ערים וצמתים מרכזיים. הסיכות הכחולות מחלקות את אותו קטע דרך, בחלוקה

פנימית, לקטעים קצרים יותר. כך יוכל כל נהג לחשב את המרחק בעזרת המפה גם בנסיעה לערים ראשיות וגם ליישובים קטנים. הסיכות האדומות נוחות יותר בחישוב הדרך. הן מודפסות בגדול, צבען ברור יותר במפה והן מציינות יחידות מרחק גדולות יותר.

מדידות מרחקים

אחת החובות של נהג רכב ציבורי היא הסעה לנקודת יעד בדרך הקצרה ביותר. לשם כך על הנהג לדעת כיצד למדוד מרחקים במפה. השלב הראשון במדידה הוא בחירת הדרך שנראית הקצרה ביותר. בשלב השני מתחילה המדידה. מודדים את אורך הכביש כמובן, ולא קו אווירי. המדידה נעשית בעזרת הדגלונים שבצדי הכביש. אם אין דגלונים, המדידה נעשית על-ידי חישובי קנה-מידה.

בקנה-מידה מספרי – מודדים בעזרת סנטימטרים ומכפילים ב-2.5.
בקנה-מידה גרפי – משתמשים במידות הק"מ המסומנות בראש המקרא. בשיטה זו אין צורך להכפיל ב-2.5.

אנו מודדים את הכביש. בדרך כלל הכבישים אינם בתוואי ישר, הם מתעקלים ומתפתלים. לכן המדידה הידנית מצריכה דיוק. כל סטייה במילימטרים במפה מתבטאת בקילומטרים בשטח. תמיד עדיף להשתמש במרחקים המסומנים במפה.

מפה היא השלכה של פני השטח במבט ממעל. כלומר, שטח שהוא הררי נראה שטוח על המפה. המרחק האופקי המצוין במפה קטן מן המרחק בשטח ונוצר עיוות לגבי המרחק האמיתי. העיוות גדול יותר בשטח הררי וקטן יותר בשטח מישורי.

מכיוון שמפת תיור וטיול אינה מתארת את פני השטח, אין ביכולתנו לדעת ממבט במפה אם הכביש עובר בשטח מישורי או הררי, עובדה המחזקת את ההעדפה בשימוש של סימון מרחקי הדרך במפה.

מפת תיור וטיול »»

טבלת מרחקי דרך

טבלת מרחקי דרך מופיעה בסוף המדריך למפת תיור וטיול. הטבלה כוללת בתוכה ערים ראשיות ומספר אתרים. המרחק בטבלה הוא בדרך הקצרה.

שילוב של טבלת המרחקים ודרכי המדידה שהוסברו קודם יאפשר למשתמש במפה למדוד את המרחק בצורה מדויקת ככל האפשר. בחישוב המרחק נעזר הלומד ראשית בטבלת המרחקים, מתקרב בעזרתה עד כמה שאפשר לנקודת היעד דרך עיר שבקרבתו, ואת שאר הדרך הוא מודד בעזרת הדגלונים, ואם אין – במדידה ידנית.

הכנת מסלול נסיעה

נהג רכב ציבורי מבצע פרט לנהיגה, משימות נוספות. עליו להחליט קודם שיצא לדרך באיזו דרך ייסע. לנהג בקו קבוע אין שיקול דעת, הוא חייב להיצמד למסלול שנקבע מראש. בחירת המסלול נתונה בידי נהגים שאינם נוסעים בקו קבוע: נהגי הסעות, טיולים ונהגי מוניות.

בתכנון המסלול עומדים בפני הנהג כמה שיקולים

א. הדרך הקצרה

חישוב המרחק בדרך הקצרה מאפשר לנהג לקבל הערכת זמן לגבי משך הנסיעה. בנסיעה בינעירונית החישוב הוא לפי ממוצע – כל ק"מ נסיעה נמשך דקה אחת. לדוגמה: המרחק מתל אביב לירושלים הוא 60 ק"מ וזמן הנסיעה הממוצע – 60 דקות.

ב. הדרך ההגיונית

בתקנות התעבורה נקבע שעל הנהג להסיע ליעד המבוקש בדרך הקצרה וההגיונית. הדרך הקצרה בק"מ אינה בהכרח הדרך ההגיונית. דרך שיש בה הרבה רמזורים, הגבלת מהירות נסיעה ועומס תנועה מאריכה את משך הנסיעה.

◀◀ מפת תיור וטיול

ג. סוג הדרך ואיכותה

דרך דו־מסלולית מהירה היא הנוחה ביותר לנהיגה, בעוד שכבישים צרים, מפותלים ומשובשים מקשים על הנהיגה ולעיתים אף מזיקים לרכב.

ד. מכשולים אפשריים

בנסיעה עירונית יש מגבלות הקשורות בתקנות התעבורה, כגון כביש חד־סטרי. בנסיעה בינעירונית גובה גשר עילי יכול להיות מכשול (לדוגמה לאוטובוס קומותיים), ובאזורי הערבה ומדבר יהודה בעונות הגשמים יש סכנת שטפונות והצפת כבישים.

« דרכים

הדרכים בעבר

ארץ-ישראל ממוקמת בין אפריקה, אסיה ואירופה. מיקומה הגיאוגרפי שימש נתיב מעבר חשוב ביותר בעולם העתיק. המבנה הטופוגרפי של הארץ היקשה על התעבורה בשל שדרת ההר הרצופה מצפון לדרום. סוללי הדרכים חיפשו את ה"פרצות" שבהן כדי ליצור דרך נוחה למעבר. מבנה טופוגרפי מהווה שיקול חשוב בקביעת תוואי הדרך, אך בארץ ישראל העתיקה היו שיקולים נוספים: שיקולים מסחריים-כלכליים ובעיקר שיקולים צבאיים. המלחמות הרבות שהתרחשו בארצנו, והחלפת השליטה ממעצמה למעצמה, הותירו במערכת הדרכים את רישומן. מערכת הכבישים ברובה נעשתה על-ידי הרומאים.

שתי דרכים בינלאומיות עברו לאורכה של ארץ ישראל

א. דרך המלך

דרך המלך יצאה מדרום הארץ – מפרץ אילת, לאורך הרי עבר הירדן המזרחי, גרש, אדרעי ודמשק עד ארם נהריים.

ב. דרך הים (ויא מאריס)

דרך זו, כשמה, עברה לאורך חוף הים התיכון, עקפה את ביצות השרון והעמקים, פנתה דרך נחל עירון (ואדי ערה), עמק יזרעאל, הכנרת, גשר בנות יעקב ודמשק עד ארם נהריים.

התחבורה בימינו

אמצעי התחבורה המודרנית מגוונים: כלי רכב, מסילות ברזל, תחבורה ימית ותחבורה אווירית. השימוש בתחבורה ציבורית להסעת המונים הוא יעד מרכזי של משרד התחבורה בפרט ושל המדינה ככלל.

א. תחבורה ימית

בארץ אין סוג תחבורה זה משמש להסעת המונים כבמקומות אחרים בעולם. התחבורה הימית משמשת בעיקר להובלה, מסחר ומעט לנופש. בארץ שלושה נמלים בינלאומיים: נמל חיפה, נמל אשדוד ונמל אילת. בסמוך לנמל אשדוד נמצא בהקמה נמל נוסף – "נמל היוכל".

ב. תחבורה אווירית

נמל התעופה הבינלאומי "בן גוריון" בלוד הוא הגדול בנמלי התעופה בארץ. נמלי תעופה נוספים המשמשים בעיקר לתנועה פנים ארצית הם: נמל התעופה באילת, שדה דב בתל אביב, עטרות – מצפון לירושלים (לא פעיל) ובן יעקב במחניים.

ג. רכבות

הרכבות הן אחד מאמצעי התחבורה המפותחים והיעילים בעולם. קו הרכבת הראשון בישראל הונח ב-1892 על ידי התורכים. המסילה הובילה מיפו (עיר הנמל) לירושלים עיר הקודש. בשנים האחרונות, עם הגידול באוכלוסייה ובעקבות הגידול העצום במספר כלי הרכב הפרטיים והעדר תשתיות כבישים המתאימות לקלוט כמות עצומה זו של כלי רכב, הושם דגש על עידוד השימוש ברכבות. קווי הרכבת הישנים שופרו והורחבו. הדרכים אל תחנות הרכבת הונגשו ובכל תחנה הוכנו מגרשי חניה. כיום מאות אלפי אנשים משתמשים ברכבת מדי יום.

מערכת הקווים התרחבה והשתכללה, תדירות הרכבות הוגברה וערים נוספות במרכז ובפריפריה חוברו למערך הרכבות. נמל התעופה בן גוריון

דרכים

חובר לקו הרכבת למודיעין. דימונה, אשקלון, שדרות, אשדוד, כפר סבא וראש העין חוברו אף הן למערך הרכבות. קו הרכבת המהירה לירושלים נמצא בשלבי ביצוע מתקדמים וכך גם רכבת העמק. בהכנה קו רכבת מעכו לכרמיאל ובתכנון קו רכבת מעפולה לטבריה, מכרמיאל לקריית שמונה ומירוחם לדימונה. כל זאת מתוך כוונה להנגיש את הערים המרוחקות והפריפריה לערים המרכזיות ולמרכז הארץ.

ד. אוטובוסים

התחבורה הציבורית הופעלה בעבר על-ידי שני מונופולים, אגד ודן. בשנים האחרונות שונתה התפיסה וחברות פרטיות רבות הצטרפו למערך התחבורה הציבורית ברחבי הארץ. צעד זה שיפר את איכות השירות, הגדיל את הקווים והפחית את המחיר.

ה. הסעות

מערך ההסעות בארץ מפותח. את ההסעות מספקות בדרך כלל חברות פרטיות. ההסעות הן לבתי ספר (בעיקר במועצות האזוריות) ולטיולים.

ו. מוניות

שרות שמופעל בכל הארץ על ידי נהגים עצמאיים ובעיקר על ידי נהגים המאוגדים ב"תחנות מוניות".

מערכת הכבישים בארץ

מערכת הכבישים בארץ גדולה ומסועפת. לכל יישוב בארץ, וכמעט לכל אתר – נסלל כביש. כדי להקל את ההתמצאות במערכת הכבישים, לכל כביש יש מספר. מספור הכבישים לא נעשה לפי הסדר הכרונולוגי של הסלילה אלא לפי כמה כללים, נוחים לפענוח ולשימוש, שיוצגו להלן:

א. סיווג על-פי כבישי אורך וכבישי רוחב

כביש אורך: כביש שכיוונו הכללי הוא מצפון לדרום, לאורכה של הארץ. כביש אורך מסומן במספר זוגי.

כביש רוחב: כביש שכיוונו הכללי הוא ממזרח למערב, לרוחבה של הארץ. כביש רוחב מסומן במספר אי זוגי.

הקביעה אם כביש הוא כביש אורך או רוחב היא לפי נקודת המוצא והיעד ולא לפי צורת הנתיב.

ב. סיווג על-פי חשיבות הכביש

חשיבות הכביש נמדדת בקנה-מידה ארצי, בתכנון כולל, בלי קשר למצבו העכשווי של הכביש. להלן פירוט סיווגי הכבישים מהדרגה הבכירה ומטה:

כביש מהיר – כביש זה מסומן במספר חד סיפרתי – 1-9. הספרה תודפס במפה (ובשלטים בכביש) בצבע כחול. המספר יודפס במפה על ציור הכביש.

כביש ראשי – כביש זה מקבל מספר דו ספרתי – 10-99. המספר מודפס במפה בצבע אדום על ציור הכביש.

כביש אזורי – כביש זה מסומן במספר תלת ספרתי – 100-999, המספר מודפס במפה בצבע ירוק בשולי ציור הכביש.

כביש מקומי – כביש זה מסומן במספר בן ארבע ספרות – 1000-9999, המספר מודפס במפה בצבע חום בשולי ציור הכביש.

כל מספרי הכבישים מוקפים במסגרת. המסגרת נועדה לייחד את מספרי הכבישים ממספרים אחרים שמופיעים במפה באותו הצבע כגון: סימון מרחקי דרך ונקודות גובה.

צבע הכביש המודפס במפה אינו קשור לדרגת חשיבות הכביש. צבע הכביש מלמד על רוחבו ואיכותו (דו-מסלולי או משני). מספר הכביש מלמד על חשיבותו (ראשי או אזורי).

ג. סיווג על-פי פריסת הכבישים

הכבישים מוספרו לפי מיקומם היחסי במפה. מספרי הכבישים בצפון יהיו הגדולים ביותר, וככל שמדרימים – המספרים קטנים.

דרכים

המספרים ניתנו לא לפי ערך המספר, אלא לפי גודל הספרה הראשונה במספר. כלומר, כביש 2017 יהיה הרבה יותר נמוך (=דרומי) מכביש 57 משום שכביש 57 מתחיל בספרה 5 שהיא יותר גדולה מהספרה 2 שבה מתחיל כביש 2017 למרות ש-2017 כמספר, גדול יותר מ-57. הספרה הראשונה קובעת.

כך בהתבוננות במפה נראה שמשבצת ב 2 (בצפון), נמצאים הכבישים האלה: כביש 98 (מודפס באדום), כביש 959 (מודפס בירוק) וכביש 9699 (מודפס בחום). כולם מתחילים בספרה גדולה כי כולם נמצאים גבוה (=צפוני) במפה.

ואילו במשבצת י 20 נמצא את הכבישים האלה: כביש 35, כביש 354, וכביש 326. שלושתם מתחילים בספרה 3 שהיא קטנה. לכן הם נמצאים הרבה יותר נמוך (=דרומי) במפה.

לארץ ישראל מבנה צר וארוך. לכן כבישי האורך ארוכים ומועטים וכבישי הרוחב קצרים ורבים יותר.

ד. כבישי האורך העיקריים

כביש 2	"כביש החוף החדש". ממחלף חיפה דרום עד תל אביב.
כביש 4	"כביש החוף הישן". מראש הנקרה שבגבול לבנון עד מעבר ארז, בכניסה לרצועת עזה.
כביש 6	כביש חוצה ישראל, דרך יצחק רבין. עורק תחבורה מרכזי, תל אביב. אמור להימשך מאזור נהריה ועד צומת הנגב, דרומית לבאר שבע. כביש אגרה.
כביש 10	מצומת אבשלום עד צומת סיירים, במקביל לגבול עם מצרים.
כביש 20	כביש איילון. עורק תחבורה מרכזי ועיקרי בגוש דן. הכביש העמוס ביותר במדינה. מתוכנן להימשך מאזור רשפון ועד למחלף חולות.
כביש 40	מכפר סבא עד צומת קטורה.
כביש 60	מנצרת עד באר שבע.
כביש 90	ממטולה עד אילת. הכביש הארוך ביותר במדינה.

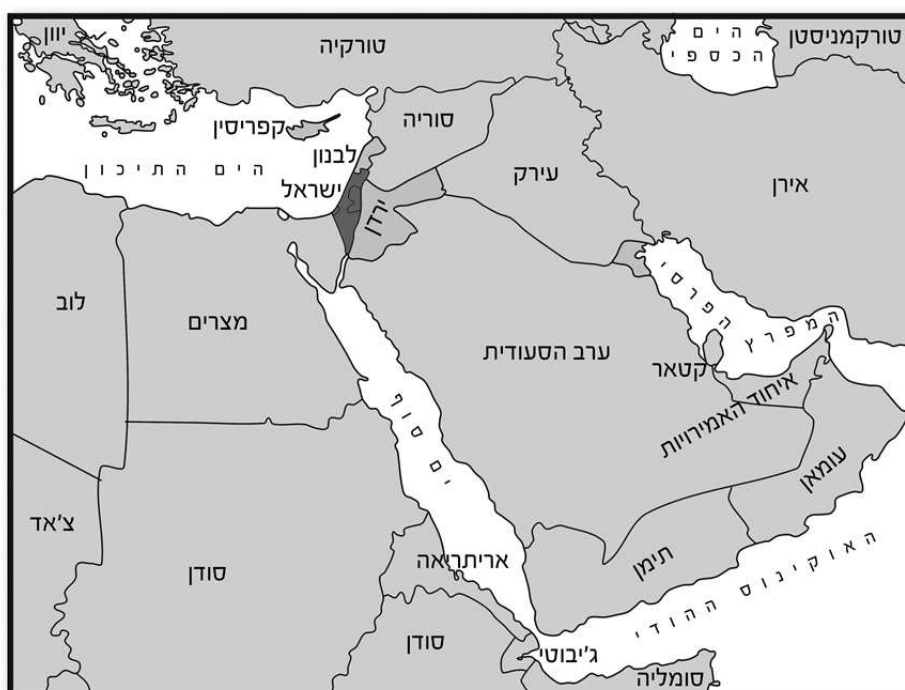
ה. כבישי הרוחב העיקריים

- כביש 1** מצומת אלמוג עד תל אביב.
כביש 5 מאריאל עד מחלף גלילות מערב.
כביש 7 ממחלף שורק בכביש 6 ועד אשדוד. כביש רוחב שנסלל בחלקו על נתיבו המקורי של כביש 41, כדי לאפשר ציר רב נתיבי ומהיר לנמל אשדוד.
כביש 25 מצומת הערבה לעזה.
כביש 57 מגשר אדם (גבול ירדן) לנתניה.
כביש 85 מצומת עמיעד לעכו.
כביש 91 מצומת זיוון לצומת מחניים.
כביש 431 הכביש ממודיעין לראשון לציון. כביש מודרני ורחב, משמש כציר קישור לכביש 6 עם צירי תנועה ראשיים שבאיזור.
כביש 471 כביש מכבית. ציר רוחב רב מסלולי ומהיר המקשר בין כביש 6 וכביש 4.

כבישים בשמות מיוחדים

למספר כבישים בארץ ניתנו שמות בנוסף למספרים. הסיבות שונות – לפי התפקוד: לדוגמה חוצה שומרון. לפי התיאור: כגון כביש החוף. בשל סיפור שעומד מאחורי הסלילה: למשל כביש הרעב וכביש החצבת. שמות הכבישים לא רשומים במפה. הם מופיעים ברשימה במדריך למפת תיור וטיול המפרטת את שם הכביש, קצותיו ונתיבו.

« מיקומה של ארץ ישראל במזרח התיכון

ארץ ישראל שוכנת בקצה הדרומי המערבי של יבשת אסיה, באזור הגיאוגרפי הנרחב המשתרע בין הים התיכון לבין שתי שלוחותיו של האוקינוס ההודי – הים האדום והמפרץ הפרסי, ובין הרי זגרוס שבמזרח להרי הטאורוס שבצפון.

האזור נקרא בעבר "הסהר הפורה". את "הסהר הפורה" קוטע בדרום מערב "השבר הסורי אפריקאי" שבינו לבין הים התיכון שוכנת ארץ ישראל.

◀ מיקומה של ארץ ישראל במזרח התיכון

חשיבותה בעבר של ארץ ישראל נבעה ממיקומה בין שתי הממלכות העתיקות שנקראו "ארצות הנהר" – ארם נהריים בצפון ו"ארץ הנילוס" בדרום. ארצות אלו חוברו על ידי שתי דרכים ראשיות שעברו בתחומי ארץ ישראל: "דרך הים" ו"דרך המלך". חשיבות מכרעת הייתה לעובדה שארץ ישראל שכנה לחוף הים התיכון, ים שהיה לבו של המזרח הקדום.

מיקומה של ארץ ישראל, בין שלוש היבשות – אסיה, אירופה ואפריקה, גרם לכך שלא היה כמעט נתיב מסחר או מסע צבאי שלא עבר דרכה. הארץ נכבשה כמעט על ידי כל מעצמות העולם הקדמון בזו אחר זו. כיום שוכנת ארץ ישראל באזור שנקרא המזרח התיכון. היא ממוקמת בין ארבע מדינות: בצפונה – לבנון, בצפון מזרח ובמזרח – סוריה, במזרח – ירדן ובדרום מערב – מצרים. למדינת ישראל קווי גבול משותפים עם הרשות הפלשתינית ביהודה, שומרון וברצועת עזה. גבולות אלו זמניים. הם ישתנו בתום דיוני השלום.

שטחה של מדינת ישראל הוא

קווי שנת 1967	22,770 קמ"ר
יהודה ושומרון	5,878 קמ"ר
רמת הגולן	1,150 קמ"ר
סה"כ	27,798 קמ"ר

« הגיאוגרפיה של ארץ ישראל

ארץ ישראל, למרות מימדיה הקטנים, מצטיינת במגוון של נופים ואיזורי אקלים, אשר מפוזרים בעולם בשטחים גדולים פי כמה. ברצועה הצרה בין מערב למזרח יש לארצנו קו חוף ארוך ומישורי, גבעות, רכסי הרים, השבר הסורי אפריקני ורמה. בשל המבנה הטופוגרפי המיוחד של הארץ ובשל מיקומה בין שתי יבשות שונות באופיין (אירופה ואפריקה), אפשר בעונת החורף בארץ לגלוש במורדות המושלגים של החרמון ובאותו יום ממש לרוחץ בים באילת.

א. אקלים ארץ ישראל

ארץ ישראל ממוקמת בין אירופה לאפריקה. בשל כך האקלים בה מושפע משתייהן. הוא מושפע מקרבתה של הארץ למדבריות ברום שבהן האקלים סובטרופי, ובצפון, הקרוב ליבשת אירופה, הוא מושפע מהאקלים הגשום. כך נוצר בארץ אקלים דו עונתי: חורף גשום וקריר וקיץ חם ויבש. המבנה הטופוגרפי הבלתי אחיד בארץ מחלק אותה לאזורי אקלים שונים. הים התיכון מהווה השפעה ממוזגת על מזג האוויר, אך ככל שמתרחקים ממנו נחלשת השפעתו. קו ההרים (שדרת ההר) העובר לאורך הארץ עוצר את השפעת הים על האזורים שממזרח לו. כך נוצר בבקעת הירדן אקלים קיצוני במיוחד. הבקעה מרוחקת מהים התיכון, וגם הרי יהודה ושומרון חוסמים את הרוחות שמביאות עמם משקעים.

ב. קרינת השמש

קרינת השמש היא גורם חשוב בהתפתחות החי והצומח. ארץ ישראל שוכנת באזור חמים. חלקים גדולים ממנה הם בעלי אופי מדברי (נגב, ערבה, מדבר יהודה, בקעת הירדן) ויורד בהם גשם בכמות מועטה. כל אלה הפכו אותה לארץ שמש מובהקת.

קרני השמש מגיעות לארץ במשך 98% משעות האור. גם בחורף, בימים גשומים זורחת השמש לכמה שעות. השיעור הממוצע של קרינת השמש בארץ הוא מהגבוהים בעולם והוא מגיע ל-70%-75%.

ג. הטמפרטורות

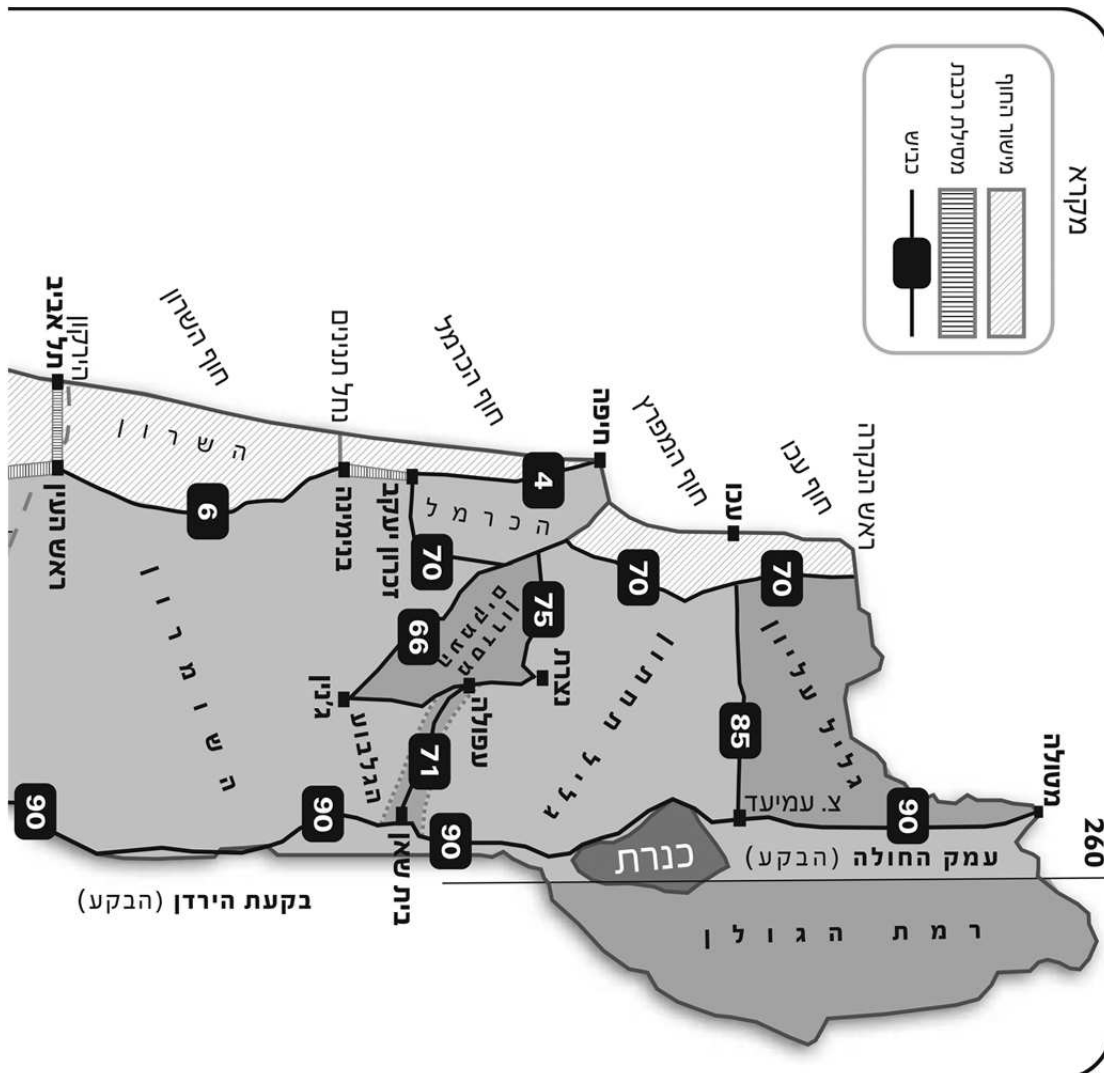
הטמפרטורה הממוצעת בארץ היא 20°C . זוהי טמפרטורה הנחשבת נוחה לאדם, אלא שזהו ממוצע כלל ארצי. בפועל קיים שינוי בטמפרטורה בין יום ללילה, קיץ וחורף, קרבה או ריחוק מהים, גובה וכו'. בקיץ מזג האוויר חם אך יציב, ללא תנודות קיצוניות. טמפרטורות החורף אינן אחידות באותה מידה. הטמפרטורות הנמוכות הן בדרך כלל באזור ההר. בהרים מירון ורמון נרשמות טמפרטורות של 4° – 5° . השיא הארצי נמדד בבקעת בית נטופה שבגליל התחתון בשנת 1950, 13.1°C –. הטמפרטורות הגבוהות ביותר הן בחלק הדרומי של בקעת הירדן ובים המלח 46° – 48° . השיא נמדד בשנת 1942 בטירת צבי שבעמק בית שאן 54°C !

ד. הגשמים

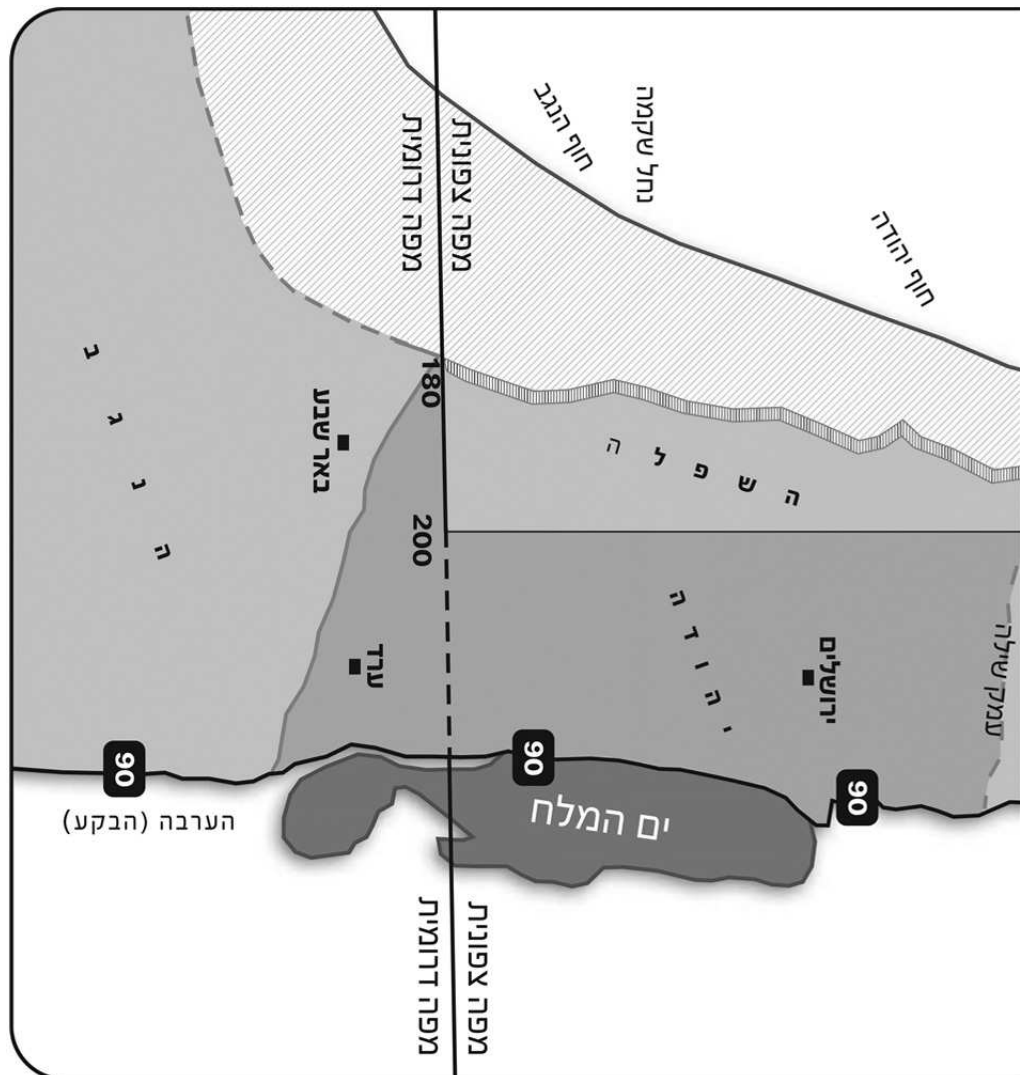
ארץ ישראל מאופיינת בגשמים שיורדים רק בחורף, אך גם בחורף כמות הגשמים אינם אחידה בכל הארץ. כמה גורמים משפיעים על אי האחידות: הקרבה לצפון, גובה המקום, הריחוק מהים והמיקום ביחס לרוחות. הר מירון גבוה מאוד – 1,208 מ'. הוא ממוקם בצפון המדינה, אינו רחוק מהים התיכון ולכן יורדת בו כמות גשמים גדולה של כ-1,000 מ"מ בשנה. עזה שוכנת לחוף הים התיכון אך היא דרומית, לכן כמות הגשמים בה נמוכה יותר. בירושלים יורדים בממוצע כ-500 מ"מ בשנה. ביריחו שאינה רחוקה מירושלים, יורדים פחות מ-150 מ"מ בשנה. מיעוט הגשמים בארצנו גורם לכך שרוב נחלי ארצנו הם נחלי אכזב. נחל האיתן הארוך בארץ הוא הירדן. הגשמים והשלגים היורדים על החרמון הם המזינים את שלושת מקורות הירדן: נחל שניר (החצבני), נחל חרמון (הבניאס) ונחל דן. הנחלים מתחברים ליד קיבוץ שדה נחמיה שבעמק החולה, ויוצרים את הירדן.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל

חלוקה גיאוגרפית של ארץ ישראל (מותאמת למפת תיור וטיול)

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל

‏‏ הגיאוגרפיה של ארץ ישראל ‏‏

חלוקה גיאוגרפית

החבלים הגיאוגרפים של ארץ ישראל נחלקים לרצועות אורך ולרצועות רוחב.

חלוקת אורך

תרשים רצועות האורך

א. מישור החוף

מישור החוף הוא הרצועה המערבית של ארץ ישראל, רצועה הנמשכת לכל אורך חופה של הארץ. מישור החוף כשמו כן הוא, מישורי. גובה המישור אינו עולה על 100 מ'. משום כך אין ברצועה זו ניגודי גובה חדים כברצועות אחרות. מישור החוף הולך ומתרחב ככל שמדרימים. בצפון רוחבו כ-2-3 ק"מ ובדרום רוחבו 40-50 ק"מ. את הרצף המישורי מפסיקים רכס הכרמל המתרומם כמעט מתוך הים, ורכס הסולם בראש הנקרה שמורדותיו גולשים אל תוך הים ממש.

מישור החוף מחולק לאזורים אלה:

- חוף עכו – מראש הנקרה עד עכו
- חוף המפרץ – מעכו עד חיפה חוף הכרמל
- חוף הכרמל – מחיפה עד נחל תנינים
- חוף השרון – מנחל תנינים עד הירקון
- חוף יהודה – מנחל הירקון עד נחל שקמה
- חוף הנגב – מנחל שקמה עד נחל אל עריש

ב. השפלה

גבולות

בצפון – השומרון

במזרח – קו אורך 150

בדרום – קו רוחב 90

במערב – מסילת הברזל (מקו אורך 130).

השפלה היא אזור מעבר גבעי המשתרע בין מישור חוף יהודה להרי יהודה. אזור זה מאופיין בגבעות נמוכות ומתונות. הוא נוח להתיישבות ולתעבורה. גבעות השפלה מורכבות מקרקע רכה, הנוחה לכרייה. לכן בעבר ובהווה היא מנוצלת לחציבה.

ג. שדרת ההר

רצועה זו העוברת כחוט שדרה לאורכה של הארץ, כוללת בתוכה את הרי הגליל, השומרון, יהודה, הנגב ואילת. קו ההרים השפיע על תוואי הדרכים שעברו בארץ, ומהווה גורם חשוב באקלים ארץ ישראל. ההר הגבוה ביותר בשדרת ההר נמצא בהרי הגליל העליון – הר מירון שגובהו 1,208 מ'.

ד. הבקע

הבקע הוא רצועה המתמשכת לכל אורכה של ארץ ישראל. הבקע הוא חלק מהתופעה הגיאוגרפית הנקראת "השבר הסורי-אפריקני". מקורו של השבר בגבול סוריה-תורכיה וסופו במוזמביק שבדרומה של אפריקה ומכאן שמו. אורכו של השבר כ־6,000 ק"מ. כ־420 ק"מ מתוכם נקראים "הבקע". כשני שלישים מהבקע, 300 ק"מ, מצפון הכנרת ועד למושב צופר שבערבה נמצאים מתחת לגובה פני הים, כשהשיא הוא ים המלח, כ־430- מ'.

רצועות הבקע נחלקות

1. לעמק החולה – החלק הגבוה של הבקע, עד 200 מ' (קריית שמונה 85 מ').
ייבוש החולה – ביצות החולה יובשו ב־1958. לימים הסתבר שייבוש החולה גרם יותר נזק מאשר תועלת. הנזק הרב ביותר נגרם לכנרת בהיותה מאגר המים הראשי של המדינה. שכן ימת החולה שימשה אגן שיקוע, מעין מסנן למי הירדן לפני הגיעם לכנרת. עם ייבושה, זורמים המים ישירות לכנרת, מזהמים ומעכירים אותה. גם השטחים שייבושו, שטחי הכבול, אינם מועילים לחקלאות. לכן בוצע באופן חלקי תהליך הפוך של הצפת החולה.
2. לכנרת ובקעותיה – הכנרת היא מאגר המים הראשי של המדינה. מפלס הכנרת הוא כ־210 מ' מתחת לפני הים. הוא נע בתנודות של כ־1–1.5 מ' בין קיץ לחורף. עומק הכנרת 48 מ'. אזור זה מתאפיין באקלים חם ושפע מים.
3. לבקעת הירדן – המשתרעת ממוצא הירדן בדרום הכנרת ועד ים המלח. צפון הבקעה שופע מים והיישובים בו רבים. ככל שמדרימים הגובה יורד, כמות הגשמים פוחתת והאקלים נעשה צחיח.
4. לים המלח – המקום הנמוך ביותר בעולם כ־430 מ' מתחת לפני הים. ים המלח עמוק מאוד, מול חופי עין גדי עומקו 390 מ'. ים המלח מלוח פי שמונה מהאוקיינוסים. יש בו ריכוז גדול של פוספטים ומינרלים.
5. לערבה – מים המלח ועד אילת. הערבה היא בעלת אופי מדברי מובהק. מדרום ים המלח חלה בערבה התרוממות בגובה. ממינוס 411 מ' בים המלח עד להתרוממות הדרגתית לגובה 200 מ' במרכז הערבה, ואז שוב ירידה מתונה לכוון ים סוף שגובהו אפס.

ה. רמת הגולן

רמת הגולן היא חלק מרמת עבר הירדן המזרחי הנמשכת לכל אורכה של ארץ ישראל.

הרמה היא אזור בימתי שגובהו נע בין 400–1,000 מ'. ברום רמת הגולן נמצא שיא החרמון 2,800 מ' (לא בתחומי מדינת ישראל). רמת הגולן הייתה אזור של פעילות געשית, ותלים געשיים רבים נמצאים בתחומה. רמת הגולן נתתמת משלושת צדיה על ידי הגבולות המדיניים עם לבנון, סוריה וירדן. במערב תוחם אותה הבקע.

חלוקת רוחב

א. הגליל העליון

גבולות

בצפון – גבול המדינה

במזרח – עמק החולה (כביש 90)

במערב – מישור החוף (כביש 70)

בדרום – בקעת בית כרם (כביש 85)

הגליל העליון הוא ההררי שבאזורי ארצנו. במרכזו נמצא גוש הרי מירון, שבו מצויים הרים מהגבוהים בארץ: הר מירון – 1,208 מ', הר הארי – 1,048 מ' ועוד.

צדו המזרחי של הגליל העליון, הרי נפתלי, הוא הנוח ביותר ליישוב. יש בו יותר שטחים מישוריים והקרקעות מתאימות לחקלאות. האקלים בגליל העליון הוא אקלים ים תיכוני מובהק. חורף גשום ובשפע (כאן ממוצע הגשמים הגבוה ביותר בארץ) וקיץ יבש. הטמפרטורות בחורף נמוכות, בכל שנה יש ימי שלג אחדים.

הגליל העליון נמשך צפונה אף מעבר לגבולות המדינה. הגליל הלבנוני גדול פי שניים מהגליל הישראלי.

ב. הגליל התחתון

גבולות

בצפון – בקעת בית כרם (כביש 85)

במזרח – הבקע (כביש 90)

במערב – מישוב החוף (כביש 70)

בדרום – מסדרון העמקים

הגליל התחתון כשמו כן הוא, נמוך בגובהו מן הגליל העליון. גובהו הממוצע של הגליל התחתון כחצי מגובהו של העליון. ההר הגבוה ביותר בגליל התחתון הוא הר כמון – 598 מ', לעומת הר מירון בגליל העליון – 1,208 מ'.

הגליל התחתון אינו הררי כגליל העליון. נופו הוא לסירוגין: רכסי הרים ובקעות ביניהם: בקעת בית כרם, בקעת סכנין, בקעת בית נטופה ובקעת תורען. הוא נוח יותר להתיישבות וחקלאות.

האקלים ים תיכוני, אך ניכרת השפעתו השלילית של הגובה הנמוך על כמות המשקעים, כ־500–600 מ"מ גשם בשנה. במזרח הגליל התחתון, הקרוב לבקע, הממוצע אף נמוך יותר.

ג. מסדרון העמקים

רצועה זו נקראת מסדרון העמקים, משום שהיא מחברת את עמק זבולון ועמק בית שאן על ידי עמק יזרעאל ועמק חרוד. מסדרון זה קוטע את הרצף של שדרת ההר והוא מפריד בצורה הנראית לעין את הגליל מהשומרון.

עמק יזרעאל הוא בקעה גדולה, כ־400 קמ"ר, שצורתה משולש. במפת תיור וטיול המשולש נראה בבהירות. את קדקודיו מסמנים צומת העמקים במערב, נצרת במזרח וג'נין בדרום. זהו עמק שטוח ונמוך. גובהו הממוצע כ־100 מ'. בהתחברו לעמק חרוד שהוא עמק צר וארוך, חלה ירידה מתונה בגובה עד הגיעו ל־100 מ' בבקעת בית שאן.

עמק חרוד, כאמור, הוא עמק צר ה"כלוא" בין הגלבוע לרמת יששכר. כביש 71 מעפולה לבית שאן מקשר בין עמק יזרעאל, עמק חרוד ועמק בית שאן.

ד. יהודה ושומרון

יהודה ושומרון מהווים את חוט השדרה של מרכז ארץ ישראל. הם שונים מהרי הגליל מבחינה גיאולוגית ומופרדים מהם בפועל על ידי מסדרון העמקים.

הרי יהודה ושומרון שונים זה מזה מבחינה פיסיוגרפית (קרקע, אקלים). למרות זאת קשה לקבוע קו הפרדה מוחלט ביניהם. החלוקה המקובלת היא הקו הדמיוני העובר בעמק שילה מהבקע עד מישור החוף.

ה. השומרון

גבולות

בצפון – מסדרון העמקים

במזרח – הבקע

במערב – מישור החוף

בדרום – יהודה (עמק שילה)

בשומרון מתבלט גוש הרי שכם שבשיאו ההרים עיבל – 940 מ', וגריזים – 881 מ'.

השומרון אינו אזור הררי מובהק. הוא משולב בעמקים: דותן, סאנור, שילה. לכן בעוברה בשומרון, "דרך גב ההר" העוברת לאורך שדרת ההר, אינה דרך גב הר מוחלטת, אלא דרך הר-עמק לסירוגין. אזור השומרון נהנה מכמות גשם גבוהה כ-500-700 מ"מ בשנה. לשומרון שתי שלוחות צפוניות: הרי הכרמל והרי הגלבוע.

ו. הרי הכרמל

הכרמל הוא שלוחת הר שצורתה משולש. קדקודו בצפון-מערב הוא בחיפה, שם מפרידה בינו לבין הים רצועה צרה של כ-2-3 ק"מ. רום הכרמל מגיע לגובה 546 מ' בעספייא. בשל קרבת הכרמל לים, ובשל גובהו, ירודים בו גשמים רבים, 800 מ"מ בשנה.

‏‏ הגיאוגרפיה של ארץ ישראל ‏‏

אופיו ההררי של הכרמל מבחינה טופוגרפית היקשה על היושבים בו להתקיים מחקלאות לכן עציו לא נגדעו. כך נשתמרה בכרמל הצמחייה הטבעית, יותר מבכל אזור אחר בארץ. בכרמל שני ריכוזים דרוזיים גדולים. בדלית אל כרמל ובעספייא. על הכרמל נבנו כמה משכונותיה של העיר חיפה וכן אוניברסיטת חיפה. בסמוך לאוניברסיטה הוקם החיבר, מרכז איקלום לבעלי חיים שחיו באזור בעבר ונכחדו.

ז. הרי הגלבע

הגלבע הוא השלוחה הצפונית-מזרחית של השומרון. הגלבע דל בגשמים, כמו כל צדו המזרחי של השומרון. קרקעותיו של האזור נסחפו והוא מכוסה בסלעים חשופים. ההר נראה בעבר צחיח ושומם, כבקללתו של דוד "אל טל ואל מטר", אך כיום הוא יוער על ידי קרן קיימת לישראל. בגלבע פריחה ייחודית של אירוס הגלבע, הפורח באביב. למרגלות הגלבע נובעים מעיינות שופעים (כמו עין חרוד ועין עמל) המרווים את עמק חרוד ועמק בית שאן.

ח. יהודה

גבולות

בצפון – השומרון (עמק שילה)
במזרח – הבקע
במערב – השפלה
בדרום – בקעת באר-שבע

אזור יהודה נחלק להרי יהודה ומדבר יהודה

1. הרי יהודה – הרים אלו גבוהים יותר מהרי השומרון. מבנה הרכסים יוצר במת הר רצופה דמוית רמה, המאפשרת מעבר נוח. רמה זו נמשכת באזור הרי ירושלים, שם היא נמוכה ומישורית. כך נתאפשרה בנייתו של שדה התעופה בעטרות. בשיא הרי יהודה נמצא הר חלחול – 1,020 מ'.

2. מדבר יהודה – בשם זה מכנים את המורדות המזרחיים של הרי יהודה. מורדות אלו נמצאים ב"צל הגשם". הרוחות המגיעות מהים עם משקעים נעצרות במחסום ההרים. הצד המזרחי אינו מקבל גשם ונוצר המדבר. מורדותיו של מדבר יהודה יורדים בתלילות מגובה של 800–1,000 מ', עד למינוס 430 מ' לערך בים המלח. מובן שירידה קיצונית זו גורמת גם לטמפרטורות קיצוניות והפרשי טמפרטורות גבוהים בין יום ללילה. מדבר יהודה היווה מקלט ומפלט למתבודדים ולכתות למיניהם: האיסיים, נזירים, קנאי מצדה ועוד.

ט. הנגב

הנגב צורתו משולש שצלעותיו: במזרח – הערבה, במערב – סיני (קו רפיח – אילת), המזרח והמערב נפגשים באילת. בצפון – יהודה ומישור חוף הנגב. הנגב תופס כמעט שלישי משטחה של המדינה, אך האוכלוסייה בו מעטה מאוד. הסיבה היא צחיחותו של האזור ההולכת וגדלה מצפון הנגב לדרומו. בבאר שבע עוד יורדת כמות ממוצעת של 200 מ"מ גשם. דרומה משם פוחתת הכמות וכמחצית מהנגב סובלת מצחיחות קיצונית של פחות מ-50 מ"מ גשם בשנה.

כתוצאה מהעדר הגשמים ומהקיצוניות בין טמפרטורות היום והלילה קשה לקרקע להתפתח ויש סלעים חשופים רבים. אזורים מסוימים מכוסים בחולות ובשילוב זה של קרקע סלעית או חולית. הנגב דליל מאוד בצמחיה. נוף הרי הנגב אינו אחיד. בצפון ההרים נמוכים יחסית. הגבוה שבהם הוא הר חתירה – 716 מ'. מרכז הנגב הוא ההררי ביותר ובו שוכן ההר הגבוה ביותר בנגב, הר רמון – 1,035 מ'.

רבים מהרי צפון הנגב מכוסים בצור. סלעי הצור קשים ולכן לא התפוררו. צדיהם נסחפו, התבלו והתפוררו. כך נוצרו באזור זה הרי שולחן. תופעה ייחודית לנגב היא המכתשים. מכתש הוא חלל ריק ורחב בתוך לבו של רכס הררי, מעין שקע עמוק המוקף במצוקים. המכתש מנוקז על ידי נחל אחד בלבד, שהוא זה שביצע את "החפירה". בנגב שלושה מכתשים, מכתש רמון – הגדול ביותר: כ-38 ק"מ, המכתש הגדול כ-14 ק"מ, והמכתש הקטן כ-8 ק"מ.

‏‏ הגיאוגרפיה של ארץ ישראל ‏‏

נחלי הנגב הם נחלי אכזב. הקרקע האטומה שבנגב גורמת, בימי הגשם הנדירים, להצפות ולשטפונות בנחלים. אחד הגדולים בנחלי הנגב הוא נחל פארן, שאורכו 225 ק"מ. אפיקו של נחל פארן מגיע במקומות מסוימים לרוחב 2 ק"מ.

פירוט אזורי

בפרק זה נכיר את ארצנו לפרטיה. נפרט את הכבישים ואת הצמתים הראשיים בכל אזור. נכיר את היישובים המרכזיים ונפרט מעט על אתרים.

הגליל והגולן

א. כבישים ראשיים

- כביש 4** מתחיל בראש הנקרה. כאן תחילתו של כביש החוף הישן שמגיע עד מעבר ארז. כביש 4 עובר במרכז נהריה אך עוקף את עכו ממזרח. רק חלק מהכביש דו-מסלולי, וזה מסביר את צבעו הזמני של המספר 4 – אדום, במקום כחול.
- כביש 65** מצומת נחל עמוד דרך כפר תבור ועפולה. עד מחלף קיסריה. כביש זה הוא ציר תחבורה ראשי לנוסעים לטבריה ולגולן.
- כביש 70** מצומת חניתה דרך הצמתים כברי, אחיהוד, יגור והעמקים עד מחלף זכון יעקב, שם הוא מסתיים בכביש החוף החדש, כביש 2. כביש 70 הוא הכביש המפריד בין הגליל למישור החוף.
- כביש 77** מטבריה לצומת ישי, כביש מחודש, רב מסלולי, יפה ונוח לנסיעה. מהווה את אחת הדרכים מטבריה לכיוון תל אביב.
- כביש 85** מצומת עמיעד, דרך כרמיאל עד עכו. כביש זה מסמן את הגבול בין הגליל העליון לתחתון.
- כביש 87** עובר דרך מרכז הגולן מצומת הבשן עד צומת כפר נחום (כרי דשא).
- כביש 89** כביש הרוחב המרכזי לגליל העליון. ממחלף אליפלט, עוקף צפת, עד נהריה.

- כביש 90** הכביש הארוך ביותר במדינה. ממטולה עד מעבר גבול אילת. עובר לכל אורכו במקביל לבקע – השבר הסורי אפריקני.
- כביש 98** מהחרמון דרך מזרח הגולן עד צמח שבדרום הכנרת.
- כביש 99** הכביש המחבר את צפון הגולן מצומת מסעדה עד צומת המצודות.

ב. צמתים ראשיים

- צומת המצודות** – מפגש כבישים 90 ו-99, מצפון לקריית שמונה. בצומת זה פונה מזרחה הדרך שמובילה לאתרים הרבים שבצפון הגולן.
- צומת מחניים** – מפגש כבישים 90 ו-91. צומת מרכזי לצפון הארץ.
- צומת ראש פינה** – מפגש כבישים 90 ו-8900. כביש הגישה לצפת.
- מחלף אליפלט** – מפגש כבישים 89 ו-90. מכאן פונה מערבה כביש 89, אחד משני הכבישים המרכזיים לרוחבו של הגליל.
- צומת עמיעד** – מפגש כבישים 85 ו-90. כאן תחילתו של כביש 85.
- צומת צמח** – מפגש כבישים 90 ו-98. נמצא בדרום הכנרת, ליד מוצא הירדן.
- צומת חירם** – מפגש כבישים 89 ו-899. צומת זה מחבר את יישובי גבול הצפון עם כביש נהריה-צפת.
- צומת בצת** – מפגש כבישים 4 ו-899. בצומת זה מתחברים כביש החוף וכביש הצפון.
- צומת חניתה** – מפגש כבישים 70 ו-899. קצהו הצפוני של כביש 70.
- צומת אחיהוד** – מפגש כבישים 70 ו-85. בצומת זה נפגשים כביש 70 המסמן את גבול מישור החוף וכביש 85 המפריד בין הגליל העליון לתחתון.
- צומת מירון** – מפגש כבישים 89 ו-866.
- צומת חנניה** – מפגש כבישים 85 ו-866. שני צמתים אלה נמצאים משני קצותיו של כביש 866 המחבר את שני צירי התנועה הראשיים בגליל – 85 ו-89.
- מחלף גולני** – מפגש כבישים 65 ו-77. צומת דרכים מרכזי לטבריה, לגולן ולגליל.
- צומת כפר תבור** – מפגש כבישים 65 ו-767. בצומת זה מתפצלות שתי דרכים לכנרת.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

מחלף המוביל – מפגש כבישים 77 ו-79. הצומת מחבר את כביש 79 לקריות עם כביש 77 – הציר בין הגליל למרכז הארץ.
צומת מסעדה – מפגש כבישים 98 ו-99. בצומת זה יש פנייה לכיוון החרמון ומזרח הגולן.
צומת יהודיה – מפגש כבישים 87 ו-92. בצומת זה מתחברים הכביש המזרחי של הכנרת – 92, עם הכביש המחבר את מרכז הגולן והגליל – כביש 87.
צומת שיאון – מפגש כבישים 99 ו-999. כביש 999 הוא הכביש הצפוני ביותר במדינה.

ג. יישובים מרכזיים

חצור הגלילית (ד 4) – ישוב עירוני. נוסדה ב-1953 כמעברת עולים. נקראת על שם העיר הקדומה חצור. סמוך לחצור נמצא קבר חוני המעגל.
טבריה (ד-ה 6) – עיר תיירות, קיט ומרפא. אחת מ-4 ערי הקודש. עיר עתיקה מאוד. נקראה על שם הקיסר טיבריוס. כאן ישב הסנהדרין ונחתם התלמוד הבבלי. בעיר נמצא "גן לאומי חמת" ובו מעיינות מרפא ושרידי המרחצאות הרומיים. בטבריה קברי צדיקים רבים וביניהם קבר רבי מאיר בעל הנס, רבי עקיבא ועוד.
כרמיאל (ז 5) – עיר שהוקמה ב-1964 במסגרת מדיניות יהוד הגליל. העיר משמשת כמרכז שירותים לאזור הכפרי שסביבה. בכרמיאל מתקיים מדי שנה באוגוסט פסטיבל המחולות.
מטולה (ד 1) – מושבה. התיישבות יהודית משנת 1896 (לפני קום המדינה). הוקמה על אדמות שנרכשו על ידי הברון רוטשילד.
מעלות-תרשיחא (ז 4) – איחוד מינהלי של עיירת פיתוח וכפר ערבי. מעלות נוסדה ב-1957 כעיירת עולים. תרשיחא – כפר שרובו נוצרים.
נהריה (ט 4) – עיר קיט ונופש. נקראה נהריה על שם נהר הגעתון הזורם ברחובה הראשי. במקור הוקמה כמושבה חקלאית, אך כיום רק 4% מתושביה עדיין עוסקים בחקלאות. בנהריה בתי מלון, שירותי תיירות מגוונים ובית חולים מרכזי לגליל. בעיר נוסדו מפעלי תעשייה רבים, "שטראוס" ו-"זוגלובק" הם מהמפורסמים שבהם.

נצרת (ז 7) – מהגדולות בערים הערביות בישראל. מחצית תושביה נוצרים ומחציתם מוסלמים. נצרת היא עיר קדושה לנצרות. כאן התבשרו הוריו של ישו על לידתו. הוא נקרא ישו הנוצרי, כלומר מנצרת, ומשמה של נצרת נגזרו השמות נוצרים ונצרות. בנצרת כנסיות רבות כשהחשובה שבהן היא כנסיית הבשורה. כנסיה זו מפוארת מאוד והכניסה אליה בתשלום.

נצרת עלית (ו 7) – עיר מחוז לגליל ובה משרדי ממשלה ומוסדות המחוז. **עכו (ח-ט 5)** – עיר שאוכלוסייתה מעורבת, יהודים וערבים. עכו היא מהעתיקות בערי ישראל. בתקופת הרומאים והצלבנים שימשה כעיר נמל ובתקופה העות'מנית הייתה מרכז השלטון בארץ ישראל ובסוריה. בעכו נמל דייגים ובית ספר לקציני ים. מדי שנה בחג הסוכות מתקיים בעכו פסטיבל לתיאטרון אחר. מאתריה המפורסמים ביותר של עכו: אולמות האבירים, מבצר עכו (מוזיאון הגבורה), הגן הבהאי ועוד מסגדים רבים, חאנים וכנסיות.

צפת (ה 4) – הגבוהה בערי הארץ – 900 מ'. נמנית עם ארבע הערים הקדושות ונחשבת לעיר הקבלה והמסתורין. בצפת בתי כנסת עתיקים (בית כנסת האר"י), קריית אמנים ומוזיאונים. בין אתריה של צפת – מצודת צפת שהיא שריד מהתקופה הצלבנית ומימי העות'מאנים.

בצפת מתקיים מדי שנה בחודש יולי פסטיבל מוזיקת נשמה יהודית – חג הכליזמרים.

קצרין (ג 4) – המרכז העירוני של הגולן. באזור התעשייה נמצא יקב הגולן המשובח בתוצרתו. בקצרין נמצא מוזיאון הגולן ובו ריכוז עתיקות מכל רחבי הגולן. בסמוך לקצרין נמצאים שרידי בית כנסת קדום ומפואר מתקופת המשנה והתלמוד.

קרית שמונה (ד 1) – עיר על שם שמונת הלוחמים שנפלו בתל-חי. נוסדה כמעברת עולים.

שפרעם (ח 6) – עיר ערבית ודרוזית. בעיר שרידי מבצר גדול מהתקופה העות'מאנית.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

ד. אתרים מרכזיים

ראש הנקרה (ח 3) – גן לאומי, משתרע על צוק גולש אל הים ובו נהרות ומערות יפהפיות שאליהן אפשר לרדת ברכבל.

גשר אכזיב (גשר יד לי"ד) (ח 3) – גשר על נחל כזיב. לידו יד זיכרון לי"ד לוחמי הפלמ"ח שנפלו בליל הגשרים בניסיון לפוצץ את הגשר.

לוחמי הגיטאות (ט 4) – קיבוץ שהוקם על ידי ניצולי שואה – שרידי לוחמי הגיטאות. בקיבוץ נמצא "בית לוחמי הגיטאות" ובו מוזיאון גבורה ומרכז לחקר השואה.

אל בהג'ה (ט 4) – גן בהאי מטופח להפליא ובו מוזיאון העדה הבאהית. **אתר גולני** (ז 6) – אתר הנצחה של חטיבת גולני. במקום אנדרטה, מוזיאון, ארכיון ומתקני פיקניק.

קרני חיטים (ה 6) – הר געש המתנשא לגובה 326 מ'. למרגלות קרני חיטים נערך הקרב שבו צלאח א־דין ניצח והשמיד את הצבא הצלבני בשנת 1187.

נבי שועייב (ה 6) – האתר הקדוש ביותר לדרוזים בתחומי ארץ ישראל. לפי המסורת הדרוזית כאן מקום קבורתו של יתרו חותן משה. יתרו היה הנביא הנסתר שהדריך את הנביא הגלוי משה. בחודש אפריל מתקיימת במקום עלייה לרגל.

גשר "הדודות" (ד 5) – גשר מעל הירדן, מזרחית למושב כרכום. עביר רק לג'יפים. בשנת 1976, בעת שיטפון, נסחף מהגשר אוטובוס של מתנדבות האגודה למען החייל המכונות "דודות" ואחת הנשים טבעה. הגשר נקרא על שמו.

פארק הירדן (ד 5) – פארק ענק המשתרע מגשר בנות יעקב עד שפך הירדן לכנרת. במקום מערכת גדולה של אמות מים עתיקות שהניעו טחנות קמח רבות. באתר – חניון יום ולילה, מתקני פיקניק והשכרת קייקים.

גשר אריק (ד 5) – גשר בכביש 87 על נהר הירדן. נקרא על שם אריק שמיר שנפל באזור זה. במקום הגשר הישן נבנה גשר קבוע לרכב. הגשר הוא מעבר מרכזי לרמת הגולן.

עין שבע, טבחה (ד 5) – אתר קדוש לנצרות. כאן ביצע ישו כמה נסים: נס הלחם והדגים, נס ההתגלות והצו לפטרוס להמשיך בדרכו. במקום כנסיית הלחם והדגים וכנסיית הבכורה. האתר נקרא עין שבע על שם שבעת המעיינות שנובעים בו.

ציפורי (ז 7) – גן לאומי הכולל את חורבת העיר הקדומה מתקופת המשנה והתלמוד, ומהתקופה הצלבנית. בתקופת המשנה ישב כאן הסנהדרין. במקום התגלו רצפות פסיפס מהיפות בארץ, תיאטרון רומי קטן, שרידי בית כנסת ומערכת מים.

מונפור (ז 3) – שרידי מבצר צלבני מרשים מהמאה ה-12.
הר מירון (ה-ו 4) – הגבוה ביותר בגוש הרי מירון ובגליל – 1,208 מ'. ההר הוא שמורת טבע.

נחל עיון (ד 1) – שמורה. בנחל ארבעה מפלים: מפל עיון, מפל התנור, מפל הטחנה ומפל האשד.

תל-חי (ד 1) – אתר שהפך לסמל ומופת לגבורה ולהגנה. אדמות תל-חי נרכשו על ידי הברון רוטשילד. במקום ישבו אנשי השומר וקבוצת פועלים חברי ההסתדרות החקלאית. ב-1920, נפלה תל-חי. בתל חי נהרגו שמונה לוחמים, ביניהם יוסף טרומפלדור. בסמוך נמצא פסל הארי השואג שעליו חקוקות מילותיו האחרונות של יוסף טרומפלדור "טוב למות בעד ארצנו".

שמורת דן (ג-ד 1) – נחל דן הוא המזין העיקרי של הירדן. תל דן מזוהה עם העיר המקראית דן. במקום שרידי עיר בצורה. בשמורה טחנת קמח משוחזרת, שבילי הליכה מסודרים ובריכת שכשוך.

חורשת טל (ד 1) – גן לאומי. בחורשה כ-250 עצי אלון תבור שאחדים מהם בני 450 שנה. נחל דן זורם דרך החורשה. בגן תעלות, מפלי מים, ארבעה מעיינות וריכוז נדיר של סחלבים.

בניאס (ג 1) – שמורת טבע. הבניאס, נחל חרמון, הוא אחד ממקורות הירדן. טמפרטורת המים בבניאס קבועה, היא אינה עולה על 16°. בשמורה נמצאים מקורות הנחל, בריכות (כולל בריכת הקצינים), מפל, טחנת קמח פעילה, מקדש פאן (מכאן השם המקורי פניאס) ושרידים מהיישוב העתיק. אתר פניאס קדוש לנצרות.

‏‏ הגיאוגרפיה של ארץ ישראל ‏‏

מצודת ישע (כ"ח) (ד 2) – מצודה בריטית. בניסיון לכיבושה ב־1948 מידי הערבים ששלטו בה, נפלו 28 לוחמים ועל שמם היא נקראת מצודת כ"ח.

גמלא (ג 5) – פסגה שלה צורת דבשת גמל ומכאן שמה. זהו מקומה של העיר היהודית גמלא, שהייתה מבצר של קנאים בימי המרד הגדול ברומאים (67 לספירה).

בריכת רם (ב 1) – אגם מים מתוקים. נוצר מקריסת לועו של הר געש. במקום אפשרות לשיט וקמפינג.

החרמון (ב-ג 0) – שמורת טבע. החרמון הוא ההר הגבוה ביותר במדינה. שיאו נמצא מחוץ לגבולות הארץ. שיאו בישראל 2,224 מ'. בחרמון אתר החלקה ורכבל. זהו אתר הסקי היחיד במדינת ישראל.

מבצר נמרוד (ג 1) – שרידי מבצר גדול מהתקופה האיובית ממלוכית (שנת 1229) הממוקם על פסגה צרה המוקפת מצוקים. המבצר נקרא על שם גיבור הציד המקראי נמרוד, שלפי המסורת הערבית חי במקום זה.

חמת גדר (ג 7) – אתר מעיינות מרפא. במקום נובעים ארבעה מעיינות מים מינרלים חמים. כבר בתקופה הרומית נבנו כאן מרחצאות מפוארים. באתר יש חוות תנינים ומתקני פיקניק.

הר האושר (ד 5) – מקום קדוש לנוצרים. באתר מנזר וכנסיית האושר. הוא נקרא הר האושר על שם הדרשה שנשא ישו שבה חזרה ונאמרה המילה "אשרי...".

גשר בנות יעקב (ד 4) – מעבר קדום על הירדן. כאן עבר אחד הנתיבים של דרך הים הקדומה. הגשר פוצץ בליל הגשרים על ידי הפלמ"ח. לאחר מלחמת ששת הימים הוקם מחדש.

הר תבור (ו 7) – הר כיפה הבולט בשל המישורים שסביבו. גובהו 588 מ'. כאן ריכזו ברק ודבורה את צבאם לפני הקרב עם סיסרא. הר תבור קדוש לנוצרים ומכונה על־ידם הר ההשתנות.

שיבלי (ו 7) – יישוב בדווי. מיושב על ידי חמולת שיבלי שהיא החמולה היחידה ששיתפה פעולה עם ההגנה במלחמת השחרור. במקום מרכז למורשת הבדווים בגליל.

גשר הפקק (ד 3) – גשר על כביש 918 (מזרחית לחולתה). הגשר נקרא הפקק משום שכאן היה ה"פקק" שחסם את הירדן בעת ייבוש החולה. הגשר נקרא גם גשר הש"ן – שביתת נשק. אזור זה פונה על ידי הסורים במסגרת שביתת הנשק ב־1949 והיה שטח מפורז עד מלחמת ששת הימים.

ה. כבישים בשמות מיוחדים

כביש החוף – כביש 4, העובר במקביל לקו החוף לכל אורך הארץ. מתחיל בראש הנקרה ומגיע עד מעבר ארז.

כביש הצפון – הכביש מכפר גלעדי, באצבע הגליל, לאורך הגבול הצפוני. לעתים במקביל לגדר המערכת, עד צומת בצת שליד ראש הנקרה.

כביש בקעת בית כרם – הכביש מצומת חנניה לעכו, כביש 85, עובר בבקעת בית כרם המפרידה בין הגליל העליון לתחתון.

כביש החצבת – כביש 8655, המחבר את שני הכפרים הדרוזיים, כיסרא וכפר סומיע עם בקעת פקיעין. בשנת 1965 פרצה בכפרים המבודדים מגפת חצבת קטלנית. החיילים הדרוזים בצה"ל התגייסו וסללו את הכביש כדי לחבר את הכפרים לדרכים הראשיות, ומכאן שמו.

כביש המוביל – כביש העובר בקרבת התעלה הפתוחה של המוביל הארצי, מצומת נחל עמוד דרך צומת גולני עד צומת המוביל.

כביש המפלים – כביש 808 מצומת המפלים עד צומת מגשימים. לאורך הכביש יש הפניות למפלים הרבים שברמת הגולן (המפל הלבן, מפל גמלא).

הכרמל, חיפה והמפרץ

א. כבישים ראשיים

כביש 2 – כביש החוף החדש, ממחלף חיפה־דרום לתל אביב.

כביש 4 – כביש החוף הישן. נתיבו עובר במפרץ חיפה. אחרי חיפה הוא מפריד בין הכרמל למישור חוף הכרמל.

כביש 22 – עוקף קריות. כביש פרברי המקשר את העיר התחתית בחיפה עם צפון הקריות ועכו.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

מנהרות הכרמל (כביש 23) – כביש אגרה. מנהרות שאורכן כ־6 ק"מ המחברות את מבואותיה הדרומיים של חיפה (מחלף חיפה דרום, כבישים 2 ו־4) עם היציאה הצפונית במחלף הקריות לכיוון הקריות ועכו.

כביש 70 – המשכו של הכביש הארוך, היורד מצומת חניתה למחלף זכרון יעקב. באזור זה הוא עובר דרך הצמתים: סומך, יגור, העמקים ופורדיס.

כביש 75 – כביש רוחב, בשולי הגליל התחתון, מנצרת עד מחלף קישון.
כביש 672 – כביש העובר במרכז הרי הכרמל, מחיפה דרך מחלף אליקים עד אבן יצחק (=גלעד).

ב. צמתים ראשיים

מחלף קישון – מפגש כבישים 4 ו־75. מפגש כביש החוף עם הכביש מנצרת.

מחלף הקריות (צ'ק פוסט) – מפגש כבישים 4 ו־752. זהו הקצה המזרחי של מנהרות הכרמל. מחבר את כביש החוף עם כביש חיפה – נשר-יגור.

מחלף סומך – מפגש כבישים 70 ו־79. מחבר את הגליל התחתון עם חוף המפרץ.

צומת העמקים – מפגש כבישים 70 ו־75. צומת זה הוא אחד מקדקודיו של עמק יזרעאל.

צומת יקנעם – מפגש כבישים 66 ו־70. צומת יקנעם מתוכנן להיות מחלף בכביש 6.

מחלף אליקים – מפגש כבישים 70 ו־672. נמצא במורדות הכרמל.

מחלף יגור – מפגש כבישים 70, 75 ו־752.

מחלף עין תות – מפגש כבישים 6 ו־70.

צומת פורידיס – מפגש כביש 4 ו־70. התחברות כביש החוף עם כביש ואדי מילק.

מחלף זכרון יעקב – מפגש כבישים 2 ו־70. כביש החוף החדש נפגש עם קצהו של כביש 70.

מחלף עתלית – מפגש כבישים 2 ו-721. לכביש החוף החדש מתחבר הכביש מצפון הכרמל.

מחלף חיפה-דרום – מפגש כבישים 2 ו-4. כבישי החוף הישן והחדש. הקצה המערבי של מנהרות הכרמל.
צומת דמון – מפגש כבישים 721 ו-672. צומת במרכז הכרמל.

ג. יישובים מרכזיים

"הקריית" (ח-ט 6) – גוש יישובים בחוף המפרץ הכולל את קריית ביאליק, קריית ים, קריית מוצקין וקריית אתא. כולן ערים. קריית חיים מוזגה לחיפה.

דלית אל כרמל (ט 7) – כפר דרוזי, הגדול שביישובי הדרוזים בישראל. בכפר נמצא בית יד לבנים שבו מונצחים החיילים הדרוזים שנפלו במערכות ישראל.

זכרון יעקב (י 8-9) – יישוב עירוני על שם אביו של הברון רוטשילד. הוקם בשנת 1882 כמושבה. לאחר שנתיים עברה המושבה לחסות הברון ומאז החלה פריחתה. בעידוד הברון הוקם בה יקב "יקבי כרמל" שהוא מהגדולים בארץ. בזכרון פעל בזמן מלחמת העולם הראשונה ארגון המחתרת ניל"י (נצח ישראל לא ישקר) בהנהגת אהרון ושרה אהרונסון. בזכרון יעקב נמצאים: אנדרטת התותחנים, יד למייסדים, ובית אהרונסון.
חיפה (ט-י 6) – עיר נמל גדולה, מרכז תעשייתי, ומרכז ליישובי הצפון. חיפה שוכנת חלקה במישור החוף וחלקה על הכרמל. ראשיתה של חיפה כבר בימי בית שני. היא נבנתה ונהרסה לסירוגין בידי הכובשים השונים שעברו בארצנו. את התנופה להתפתחותה קיבלה חיפה עם התיישבותם של טמפלרים גרמנים ב"מושבה הגרמנית" ועם הנחת מסילת הברזל החיג'אזית בקו חיפה דמשק. לאחר שנכבשה בידי הבריטים והוקם בה נמל, הפכה לחשובה שבערי הצפון.

כיום נחלקת חיפה לארבעה מרכזים כלכליים גיאוגרפיים:
בעיר התחתית מתרכזת הפעילות הקשורה בנמל; אזור המפרץ – אזור תעשייה ומלאכה, הדר הכרמל – מרכז המסחר והעסקים, והר הכרמל – מרחב להתפתחות היישוב.

» הגיאוגרפיה של ארץ ישראל

בחיפה מפעלי תעשייה רבים וביניהם בתי הזיקוק, מפעל דלק, מפעל לכימיקלים ועוד. מרכז תעסוקה חשוב הוא כמובן נמל חיפה. בחיפה שני מוסדות להשכלה גבוהה: הטכניון ואוניברסיטת חיפה. מאתרי חיפה: מוזיאון לאומי למדע, מוזיאון חיפה לאמנות, מוזיאון ההעפלה וחיל הים, גן האם ובו גן חיות, מוזיאון הרכבת, הגן הבהאי (פרסי), הרכבל, מערת אליהו, הרכבת התחתית, מנזר הכרמליתים, מרכז המבקרים בתחנת הכוח, ועוד אתרים רבים.

ד. אתרים מרכזיים

נווה ים (י 7) – שמורת טבע. חוף קיט מפורץ הכולל חניון ופארק מים. בסמוך ישנה תופעה של מעין "גייזר" – התנפצות גלים אל תוך מערה שמתחת למדף הסלע, התנפצות המתפרצת בצורת עמוד רסס מרהיב.

שמורת נחל תנינים (י 9) – הנחל נקרא על שם התנינים שחיו בו עד ראשית המאה ה־20. במקום צמחייה מגוונת ובנחל שפע של חלזונות, צדפות, סרטנים, נחשי מים, עופות מים וחתולי ביצות. בשמורה נמצא מרכז צפרות למעקב אחרי עשרות מיני עופות מים המגיעים לשמורה בחורף ובאביב.

שמורת נחל מערות (ט-י 7) – שמורה ובה מערות פרהיסטוריות. **תל מגידו (ח 8)** – גן לאומי. תל קדום, עוד מהתקופה הכנענית. שלמה המלך ביצר את העיר והפכה לעיר מבצר. במקום שרידים מהתקופות השונות. תל מגידו מוזכר בברית החדשה כארמגדון – המקום בו ייערך הקרב באחרית הימים.

רמת הנדיב (י 9) – על שם הנדיב הידוע הברון רוטשילד. זהו גן לאומי יפה ובו אחוזת הקבר של הברון רוטשילד ואשתו עדה.

קרן כרמל מוחרקה (ט 7) – פסגה בהרי הכרמל ובה מגזר כרמליתי. על פי מסורתם, כאן התחולל המאבק בין אליהו הנביא ונביאי הבעל. בחצר המנזר פסל של אליהו הנביא.

עספייא (ט 7) – במקום בית בד עתיק המשלב הדרכה, וכן אירוח דרוזי ברובע העתיק.

ה. כבישים בשמות מיוחדים

כביש החוף החדש – כביש 2, ממחלף חיפה דרום עד תל אביב (צומת גלילות).

כביש ואדי מילק (נחל תות) – כביש 70 בקטע שבין צומת פורדיס לצומת יקנעם. הכביש עובר בכרמל, בתוואי הנוח של נחל תות. הכינוי 'מילק' הוא שיבוש של המילה מלח בערבית, משום שבעבר היו עוברות בדרך שיירות סוחרים נושאות מלח.

השומרון והעמקים

א. כבישים ראשיים

כביש 57 – כביש רוחב מגשר אדם שבגבול ירדן דרך שכם וטול כרם, עד נתניה.

כביש 60 – כביש אורך הנמשך מנצרת עד באר שבע – נקרא כביש גב ההר – ובין שכם לבאר שבע נקרא גם דרך האבות.

כביש 65 – כביש רוחב אלכסוני וארוך, מצומת נחל עמוד עד מחלף קיסריה. לכביש שמות שונים בקטעים שונים: כביש ואדי ערה (נחל עירון), כביש הסרגל, כביש העמקים וכביש המוביל.

כביש 66 – מצומת יקנעם לג'נין. מהווה את הצלע המערבית של עמק יזרעאל.

כביש 71 – מגשר שייח חוסיין (מעבר גבול נהר הירדן) דרך בית שאן, עד עפולה. מחבר את העמקים: הירדן, בית שאן, חרוד ויזרעאל.

כביש 90 – הכביש הארוך ביותר במדינה, ממטולה עד מעבר גבול אילת. בין בית שאן ליריחו הוא נקרא כביש הבקעה.

כביש 444 – מצומת שער אפרים עד מחלף בן שמן. מסמן את הגבול בין השרון לשומרון. נתיבו מקביל לנתיב של כביש 6.

כביש 505 – הכביש מצומת פצאל עד מחלף שער השומרון. מהווה חלק מכביש חוצה שומרון.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

ב. צמתים ראשיים

צומת הסרגל – מפגש כבישים 65 ו-675. נקרא בעבר צומת התענכים על שם יישובי חבל תענך.

צומת מגידו – מפגש כבישים 65 ו-66. בצומת זה מסתיים כביש ואדי ערה ומתחיל כביש הסרגל.

צומת השומרים – מפגש כבישים 75 ו-722. צומת על כביש 722, שתפקידו לחבר את הכבישים 70 ו-77 המהווים את הציר המחבר את צפון הארץ ומרכז.

צומת פצאל – מפגש כבישים 90 ו-505. תחילתו של הכביש המקשר את בקעת הירדן ומישור החוף – "כביש חוצה שומרון".

צומת מעלה אפרים – מפגש כבישים 458 ו-505. מצומת זה יורד דרומה "כביש אלון" שמסתיים בצומת כפר אדומים.

מחלף קסם – מפגש כבישים 5 (=חוצה שומרון), 6 (=חוצה ישראל) ו-444.

מחלף עירון – מפגש כבישים 6 ו-65. מחבר את כביש 6 עם הכביש לעפולה, טבריה וצפון הארץ.

מחלף עין תות – מפגש כביש 6 ו-70. הקצה הצפוני של כביש 6 בשלב זה.

מחלף בקה-ג'ת – מפגש כביש 6 עם כביש 9.

ג. יישובים מרכזיים

עפולה (ז 8) – בירת העמק. עפולה הייתה בימי התורכים צומת רכבות חשוב. הייתה בה תחנה של רכבת העמק. בימינו התפתחה עפולה מאז שהוקמה בה מעברת עולים. שכונותיה של עפולה בנויות במפלסים שונים. העיר השוכנת בעמק גובהה 56 מ' ושכונת גבעת המורה גובהה 516 מ'. עפולה משמשת כעיר מרכזית ליישובים הכפריים הרבים שסביבה. כן נמצא בה בית החולים המרכזי "העמק".

בית שאן (ה 9) – עיר בבקעת בית שאן. עברה של העיר מפואר מההווה שלה. השרידים המתגלים בחפירות בית שאן מעידים עד כמה הייתה מפוארת. בתחומי העיר גן לאומי שבו מרוכזים שרידי העיר הרומית, התיאטרון, האמפיתיאטרון, המקדשים ועוד.

אום אל פחם (ח 9) – עיר ערבים מוסלמית. בעיר נמצא בית הבד הגדול ביותר בישראל.

ג'נין, שכם, טול כרם וקלקיליה – ערים ערביות הנמצאות בשליטת הרשות הפלשתינית. בשכם נמצא קבר יוסף.

אריאל (ח 14) – העיר היהודית היחידה בשומרון. שוכנת על כביש חוצה שומרון.

ראש העין (י 14) – עיר בצומת שבין כביש חוצה שומרון וכביש חוצה ישראל. קמה בשנת 1950 כמעברה לעולים, בעיקר מתימן. מאז הורחבה העיר, שטחה הוכפל וגם מספר תושביה.

מגדל העמק (ז 7) – עיר למרגלות הגליל התחתון, בעמק יזרעאל. הוקמה ב-1953 כמושב לעולים מסיני. במגדל העמק קיים כיום ריכוז של תעשיות עתירות ידע.

ד. אתרים

גן השלושה – הסחנה (ה 9) – גן לאומי. בגן זורמים מי עין עמל ה"עאסי". המים זורמים בבריכת מים המחולקת לשלושה מפלים. ייחודם של המים בכך שהם חמים כל השנה – 28° . בצמוד נמצא פארק אוסטרליה, הגן – גורו ובו בין יתר הדברים המיוחדים את אוסטרליה, קנגורו המקפצים בשטח.

גני חוגה (ה 9) – פארק מים, ובו נביעה של מעיין חוגה לשלוש בריכות גדולות. במקום מתקני פיקניק ובריכת דיג.

בית שערים (ח 7) – גן לאומי ואתר עתיקות. בית שערים הייתה מקום מושב הסנהדרין במאה ה-3. שם גם היה בית העלמין המרכזי ליהודי ארץ ישראל. במקום התגלו כמאה מערות קבורה חצובות. כן יש באתר שרידי בית כנסת קדום ובית בד.

מעין חרוד (ו 9) – גן לאומי. מעיין הנובע למרגלות הגלבוע. כאן בחר גדעון את לוחמיו לפני הקרב עם המדיינים. בגן חניון ואמפיתיאטרון פעיל.

תל שילה (ז 14) – העיר המקראית שילה הייתה מרכז דתי ומדיני של שבטי ישראל בתקופת ההתנחלות בארץ. בשילה היה מקום המשכן.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

שומרון – סבסטיה (ח 12) – גן לאומי הכולל את שרידי העיר שומרון, שהייתה בירת מלכות ישראל, ואת שרידי העיר סבסטיה שהייתה עיר מחוז רומית.

עמק דותן (ז 10) – הגדול בעמקי השומרון. שם מכרו האחים את יוסף. **הר עיבל (ז 12)** – הגבוה בהרי שומרון, 940 מ'. לפי המסורת היהודית זהו הר הקללה.

הר גריזים (ז 13) – גובהו 881 מ'. לפי המסורת היהודית זהו הר הברכה. הר גריזים מקודש לעדה השומרונית. הם מזהים אותו כהר המוריה, שעליו נערכה עקדת יצחק ועליו יקום בית המקדש. כאן הם זובחים מדי שנה את קורבן הפסח.

כוכב הירדן (ה 8) – שרידי מבצר צלבני גדול (בלוואר), החולש על בקעת בית שאן.

בית אלפא (ה 9) – גן לאומי. במקום שרידי בית כנסת עתיק שנתגלתה בו רצפת פסיפס יפהפיה ובה מתוארים עקידת יצחק, גלגל המזלות, ארבעת המינים, שופרות ועוד.

סרטבה (ה 14) – שרידי המבצר אלכסנדריון שהוקם בתקופה החשמונאית, כנראה בידי אלכסנדר ינאי. המבצר ממוקם על הר חרוטי הבולט מעל סביבתו ומשקיף על דרך הבקעה.

ה. כבישים בשמות מיוחדים

כביש הבקעה – עובר בבקעת הירדן, מבית שאן ועד יריחו (כביש 90).
כביש גב ההר – נתיבו עובר על פסגות שדרת ההר, משכם לחברון.
כביש הסרגל – נקרא על שם צורתו, ישר. מצומת מגידו ועד עפולה.
כביש ואדי ערה (נחל עירון) – כביש 65, מחדרה לצומת מגידו, עובר בתוואי של נחל עירון.

כביש העמקים – הכביש שמחבר את עמק זבולון, עמק יזרעאל, עמק חרוד, עמק בית שאן ובקעת הירדן.

כביש התענכים – כביש 675 מצומת הסרגל לצומת נבות, מקשר את יישובי חבל תענך.

כביש חוצה שומרון – כביש 5 ו-505, מחבר את בקעת הירדן ומישור החוף.

השרון וגוש דן

א. כבישים ראשיים

- כביש 1** – הכביש מצומת אלמוג דרך ירושלים עד תל אביב. בקטע שבין מחלף לוד למחלף לה-גווארדיה בתל אביב יש בכביש מספר 1 נתיב נפרד – כביש אגרה "הנתיב המהיר".
- כביש 2** – כביש חוף "החדש". בין מחלף חיפה-דרום ותל אביב.
- כביש 4** – כביש החוף "הישן". מתחיל בראש הנקרה עד מעבר ארז.
- כביש 5** – קצהו המערבי של כביש חוצה שומרון.
- כביש 6** – חוצה ישראל. כביש האגרה הראשון בישראל. ציר אורך חשוב ביותר המחבר את דרום הארץ עם צפונה, תוך עקיפת גוש דן.
- כביש 9** – כביש המתוכנן בסיומו לחבר את כביש 6 ממחלף בקה-ג'ת, דרך כביש 4 וחדרה אל כביש 2 בקרבת מכמורת. יהיה חלק נוסף במערכת כבישי הרוחב המחברת את כביש 6 לצירי אורך נוספים במדינה.
- כביש 20** – נתיבי איילון. מאזור רשפון ועד מחלף חולות.
- כביש 40** – כביש ארוך, מכפר סבא, דרך פתח תקווה, לוד וגדרה, עד צומת קטורה שבכביש הערבה.
- כביש 44** – ממחלף חולון עד צומת שמשון.
- כביש 412** – מצומת יהוד דרך מחלף שפירים, ראשון לציון ורחובות עד צומת ביל"ו.
- כביש 471** – כביש מכבית. הכביש ממחלף נחשונים עד מחלף בר אילן. ציר קישור לכביש 6.
- כביש 481** – מצומת סגולה דרך מחלף גהה עד מחלף הרכבת, בנתיבי איילון. הכביש מוכר כ"דרך ז'בוטינסקי".
- כביש 531** – הכביש ממחלף חורשים, דרך כפר סבא. עתיד להתחבר עם כביש 20 באזור רשפון. גם כביש זה הוא חלק ממערכת כבישי הרוחב שמחברים את כביש 6 עם צירי האורך הראשיים.
- כביש 553** – הכביש שמקשר את כבישים 2 ו-4 בקטע שבין מחלף פולג ומחלף דרור.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

ב. צמתים ראשיים

מחלף קיסריה – מפגש 2 ו-65. במחלף זה נפגשים כביש 65 המחבר את הגליל המזרחי והגולן, עם כביש 2 המוביל לאזור המרכז.

צומת נחל חדרה – מפגש כבישים 4 ו-65. כביש 65 נפגש עם כביש החוף הישן.

צומת השרון (בית-ליד) – מפגש כבישים 4 ו-57. כביש 57 הוא ציר לרוחב השומרון הנפגש עם כביש החוף.

צומת רעננה – מפגש כבישים 4, 402, 541 ו-554.

מחלף רעננה דרום – מפגש כבישים 4 ו-531, ציר הרוחב האמור לקשר את כביש 6 ממחלף חורשים, כביש 4, וכביש 2 ברשפון.

מחלף גהה – מפגש כבישים 4 ו-481. צומת עמוס ביותר, מנקז את התנועה ממזרח לכיוון תל אביב.

מחלף גנות – מפגש כבישים 1 ו-4. במחלף זה הפניות הן לערים הגדולות תל אביב, ירושלים, ראשון לציון ואשדוד.

צומת הטייסים (בני עטרות) – מפגש כבישים 40 ו-461. מחבר את כביש 40 וכביש הטייסים.

ג. יישובים מרכזיים

חדרה (י 10) – עיר בצפון השרון, על גבול השומרון. חדרה הוקמה ב-1890 על ידי עולים מרוסיה. המתיישבים סבלו מהביצות והמלריה עד שבמימון הברון רוטשילד יובשו הביצות ובמקומן ניטע יער האקליפטוסים הגדול בארץ – יער חדרה. בחדרה נמצא בית החולים "הלל יפה" (רופא החלוצים), מפעלי תעשייה: מפעלי נייר חדרה, צמיגי אליאנס ועוד. מאתרי העיר: מוזיאון החאן שהוא מוזיאון לתולדות חדרה, בית פיינברג, גן המייסדים ועוד.

נתניה (כ 11) – עיר קיט גדולה, משמשת כמרכז מינהלי לצפון השרון. בנתניה היו מילטשות יהלומים רבות ולכן זכתה לכינוי "עיר היהלומים".

הרצליה (כ 13) – עיר על שם חוזה המדינה, בנימין זאב הרצל. הוקמה ב-1924 כמושב חקלאית. בתחומי העיר חופי רחצה מסודרים כולל חוף הנכים, מרכז רפואי משוכלל – מדיקל-סנטר, קאנטרי קלאב, מטווח אולימפי ומרינה.

חולון (ל 15) – עיר גדולה. מקור שמה בחולות עליהן קמה. מאתרי העיר: מוזיאון מיוחד לילדים. בחולון הוקמה שכונה לבני העדה השומרונית, ביוזמת הנשיא יצחק בן צבי.

בת ים (ל 15) – עיר גדולה. שמה סמלי בשל היותה עיר חוף. בתחומה חופי רחצה רבים, טיילת ומוזיאון בת ים.

בני ברק (כ 14) – עיר ייחודית בשל הצביון החרדי-דתי שלה. **פתח תקווה (י 14)** – אם המושבות. זו המושבה הראשונה שקמה בארץ ישראל. בפתח תקווה נמצא אזור התעשייה הגדול בישראל. בפתח תקווה מרכז רפואי גדול על שם רבין (קמפוס ביילינסון והשרון), ובית חולים לילדים "שניידר".

ראשון לציון (כ-ל 15) – נוסדה כמושבה על ידי אנשי העלייה הראשונה והבילויים. בה חיבר נפתלי הרץ אימבר את "התקווה". הברון רוטשילד הקים כאן יקב, שמשך אליו עולים רבים. העיר ראשון לציון התפתחה בצעדי ענק והיא כובשת את החולות שבמערבה.

רמת גן (כ 14) – עיר גנים מטופחת. בתחומה נמצאים הפארק הלאומי, הספארי, האיציטדיון הלאומי, בית החולים על שם שיבא, מוזיאון רמת גן ואוניברסיטת בר אילן.

כפר סבא (י 13) – עיר שגם היא תחילתה באדמות שנרכשו על ידי הברון רוטשילד. עד היום יש בה עדיין שטחים חקלאיים. בכפר סבא נמצא בית חולים "מאיר".

תל אביב-יפו (ל 14) – מהגדולות בערי ישראל. העיר העברית הראשונה שהוקמה בארץ ישראל בתקופה החדשה. מאוחדת מוניציפלית עם יפו – שהיא עיר מעורבת. תל אביב קמה ב-1909 בשם "אחווה בית". אחר כך הוחלף שמה לתל אביב כשם תרגומו לעברית של הספר שכתב הרצל – "אלטנוילנד".

בתל אביב הוכרזה הקמת המדינה. תל אביב היא מרכז הכלכלה והסחר של הארץ. בה נמצאת הבורסה לניירות ערך והמשרדים הראשיים של רוב החברות הכלכליות, הבנקים הגדולים ורשתות השיווק. תל אביב היא מרכז התרבות של ישראל, ורוב התיאטראות, התזמורות, להקות המחול, המוזיאונים, העיתונים הגדולים ומפעלי תרבות אחרים שוכנים בה.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

כן נמצאים בה מרכזי המפלגות הגדולות, משרד הביטחון והמטה הכללי. מאתריה של תל אביב: עתיקות תל קסילה, תל גריסה, עתיקות יפו, מוזיאונים רבים וביניהם: מוזיאון ארץ ישראל, מוזיאון בית התפוצות, מוזיאון ההגנה, מוזיאון תל אביב, מוזיאון השעווה, בית ביאליק ועוד. תיאטרונים רבים וביניהם: תיאטרון הבימה, המשכן לאומניות הבמה ותיאטרון הקאמרי; בתי תפילה לדתות השונות: כנסיות ומסגדים; גנים רבים וביניהם: גני יהושע, הגן הבוטני, הגן הזואולוגי ועוד.

ד. אתרים

מקווה ישראל (ל 15) – בית הספר החקלאי הראשון בארץ, הוקם ביזמת קרל נטר ב־1870. במתחם בית הספר יש גן בוטני, יקב, אנדרטה לבוגרים שנפלו במערכות ישראל וקברו של קרל נטר.
תל אפק (י 14) – גן לאומי. תל קדום על מקורות הירקון. כאן שכנה העיר המקראית אפק והעיר הרומית אנטיפטריס. במקום מצודה מימי התורכים.

שדות ים (י 9) – קיבוץ בחולות קיסריה. בקיבוץ מוזיאון לעתיקות קיסריה ובית תרבות על שם חנה סנש שהייתה בת הקיבוץ. היא אחת מהצנחניות שצנחו במלחמת העולם השנייה בשליחות ההגנה בהונגריה. חנה סנש נתפסה על ידי הנאצים והוצאה להורג.

תחנת הכוח אורות – רבין (כ 10) – תחנת כוח גדולה המופעלת באמצעות פחם. במקום מרכז מבקרים.

קיסריה (י 9) – קיסריה החדשה היא שכונת וילות ומרכז מלונות ונופש. קיסריה העתיקה הייתה אחת הערים החשובות בארץ מסוף ימי בית שני ועד המאה ה־13. הורדוס בנה אותה ברוב פאר וקרא לה על שם הקיסר אוגוסטוס. הוא הקיף את העיר בחומה, בנה בה נמל ושוברי גלים ואמת מים גדולה. הצלבנים הרחיבו את הנמל והוסיפו ביצורים. השליט הממלוכי בייברס החריב את העיר. בחפירות נתגלו שרידי היפודרום, איצטדיון, ארמון הורדוס, בתי מרחץ, שוק ומקדשים, פסלים ורצפות פסיפס. התיאטרון הרומי שוקם והוא משמש למופעים.

השפלה, יהודה ודרום מישור החוף

א. כבישים ראשיים

כביש 1 – הכביש מספר אחת. מחבר את ירושלים בירת ישראל עם מרכז הארץ. מצומת אלמוג שבמזרח, דרך ירושלים ועד לתל אביב. בין מחלף לוד לתל אביב הופרד נתיב בכביש והוא כביש אגרה "הנתיב המהיר".

כביש 3 – בעבר זה היה מספרו של הכביש מגשר אלנבי, דרך רמאללה עד צומת אבא הלל. כיום הוא נמשך מצומת בית חורון עד צומת אבא הלל.

כביש 4 – כביש החוף. ממשיך להדרים, מעבר למחלף אשדוד, עד מעבר ארז.

כביש 40 – מתחיל בכפר סבא באזור זה (בשפלה). עובר דרך לוד, רמלה, רחובות וקריית גת. נגמר בצומת קטורה.

כביש 44 – הכביש מצומת שמשון לתל אביב.

כביש 50 (=כביש בגין) – כביש מהיר עירוני החוצה את ירושלים מצומת עטרות לשכונתיה הדרומיות ועתיד להסתיים בכביש המנהרות (=כביש 60).

כביש 60 – הכביש מנצרת לבאר שבע. בין שכם לבאר שבע הוא נקרא דרך האבות.

כביש 90 – מתחיל במטולה. מבית שאן הוא נקרא כביש הבקעה. הכביש עוקף את יריחו ממזרח וממשיך לאילת לאורך חוף ים המלח.

כביש 431 – הכביש שבין מודיעין וראשון לציון. כביש רוחב מהיר ורב מסלולי. מכבישי הרוחב המתחברים לכביש 6.

כביש 471 – כביש מכבית. כביש רוחב המחבר את צירי האורך המרכזיים: כביש 6, ממחלף נחשונים לכביש 4, במחלף בר אילן.

מחלף לוד – מפגש כבישים 1 ו-40. מחבר את כביש "תל אביב-ירושלים" עם כביש הירוד לשפלה ולנגב.

מחלף בן גוריון – מפגש כבישים 1 ו-4503. מחבר את נתב"ג עם הכביש המהיר.

צומת גזר (נשר) – מפגש כבישים 44 ו-424. הצומת שבו מתפצלות הדרכים הישנות לירושלים: דרך שמשון ודרך לטרון.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

צומת בית דגן – מפגש כבישים 44 ו-412. צומת סואן המחבר את התנועה מראשון לציון ורמלה לכיוון תל אביב ומחלף שפירים.

מחלף לטרון – מפגש הכבישים המהירים 1 ו-3.

צומת מלאכי – מפגש כבישים 3 ו-40. בצומת זה מתפצלות הדרכים לאשקלון ובאר שבע.

צומת גוש עציון – מפגש כבישים 60 ו-367. צומת מרכזי בהרי יהודה.

צומת נחשון – מפגש כבישים 3 ו-44 קצהו המערבי של כביש הגבורה.

צומת האלה – מפגש כבישים 38 ו-375 – בעמק האלה, בלב השפלה.

מחלף ענבה – מפגש כבישים 1 ו-431.

מחלף נשרים – מפגש כביש 6 עם כבישים 44 ו-424.

מחלף שורק – מפגש כבישים 6, 3 ו-7.

מחלף שער הגיא – מפגש כבישים 1 ו-38.

מחלף מאחז – המחלף הדרומי ביותר בכביש 6. מפגש כביש 6 וכביש 40.

ב. יישובים מרכזיים

ירושלים (ז-ח 17-18) – בירת מדינת ישראל והמרכז הלאומי והדתי של עם ישראל. אחת הערים הקדושות ביותר למוסלמים ולנוצרים.

בירושלים נמצאים משכן הנשיא, הכנסת, קריית הממשלה, בית ראש הממשלה, בית המשפט העליון ומוסדות שלטון רבים. כן נמצאים בה המקומות הקדושים ביותר ליהדות: הר הבית, הכותל המערבי, הר הזיתים ועוד. מקומות קדושים לנצרות: כנסיית הקבר, כנסיית העלייה, רחוב ויה דלורוזא ועוד.

מקומות קדושים לאיסלם: מסגד אל אקצה וכיפת הסלע.

ירושלים של ימינו בנויה שכונות שכונות. מאתריה של העיר:

הכותל המערב, כנסיית הקבר, מסגד אל-אקצה, מסגד כיפת הסלע, העיר העתיקה, יד ושם, ארמון הנציב, בנייני האומה, בריכת הסולטן, בריכת השילוח, מנהרות הכותל, גבעת התחמושת, כנסיות, מסגדים, בתי כנסת עתיקים ומוזיאונים רבים: מוזיאון ישראל, מוזיאון רוקפלר, מוזיאון הרצל ועוד.

רמלה (כ 16) – עיר מעורבת, מקור שמה מהמילה רמל (=חול), מכיוון שנבנתה על אדמות חול. העיר היחידה בארץ שהוקמה על ידי ערבים. מאתריה: בריכת הקשתות שהיא מאגר מים תת קרקעי, המסגד הלבן ובית קברות צבאי בריטי.

רחובות (כ 16) – מרכז מדעי. מכון ויצמן למדע שוכן בה, וכן הפקולטה לחקלאות של האוניברסיטה העברית. בעיר נמצא מוזיאון מכון איילון (גבעת הקיבוצים), שהיה מפעל לייצור תחמושת בתקופת המנדט הבריטי בארץ.

לוד (י-כ 15) – עיר מעורבת. מהעתיקות שבערי ישראל. בלוד נמצאים מפעלי התעשייה האווירית, אגרקסקו וטלרד. בסמוך ללוד נמצא נמל התעופה הבינלאומי בן גוריון.

בית שמש (י 18) – עיר על שם בית שמש הקדומה. הוקמה ב-1950 על חורבות "המשלט" שבו ישבו במלחמת השחרור כוחות צה"ל וכוחות הצבא המצרי עד שנכבש באוקטובר 1948. בשל מדיניות הממשלה לפיתוח ערי לוויין, זכתה בית שמש לתנופה, שטחה הוכפל וכיום היא עיר גדולה.

אשדוד (מ 17) – עיר נמל. עיר מתוכננת ומטופחת להפליא. מחולקת לרובעים. בעיר נמל בינלאומי גדול, פארק ואנדרטה לחללי חיל הים.

אשקלון (מ-נ 18-19) – עיר קיט ונופש. באשקלון פארק לאומי על שם יגאל אלון, פארק המים אשקלונה ותחנת הכוח "רוטנברג".

חברון (ט 20) – עיר ערבית גדולה, אחת מארבע הערים הקדושות ליהודים. שמה הערבי אל חליל (=הידיד), על שם אברהם אבינו. בחברון נמצאת מערת המכפלה, הקדושה ליהדות ולאיסלם.

בית לחם (ח 18) – עיר ערבית. רוב תושביה מוסלמים, אך היא עיר קדושה מאוד לנצרות. כאן כנסיית המולד בה נולד ישו. בסמוך לעיר נמצא קבר רחל אימנו הקדוש ליהודים.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

ג. אתרים

קסטל (ח 17) – גן לאומי. בגן דברי הסבר והדגמה על חשיבות המקום במלחמת השחרור ועל הקרבות לפריצת הדרך לירושלים.

עין חמד (ח 17) – גן לאומי. שוכן באפיק נחל כסלון. האפיק מדורג ונובעים בו מעיינות קטנים. בגן שרידי המבצר הצלבני – אקווה בלה.

נחל פרת ואדי קלט (ו 17) – שמורת טבע. נחל יפה שבכמה קטעים ממנו נוצרו קניונים גדולים ומרשימים.

נבי מוסא (ה 17) – מבנה קדוש למוסלמים המזהים בו את קבר משה רבנו. **פארק קנדה (ט 17)** – נתרם על ידי יהודי קנדה. בפארק נופי חקלאות הררית, בוסתנים, מעיינות, תלים קדומים, בתי בד ועוד.

משטרת לטרון (י 17) – מצודה בריטית ישנה שחלשה על הדרך לירושלים. המקום משמש כיום כאתר הנצחה לחללי חיל השריון.

מנזר לטרון (י 17) – מנזר השתקנים – מנזר קתולי.

נווה שלום (י 17) – יישוב שנועד לבני שלוש הדתות. במקום מתקיימים סמינרים בנושאי שלום.

מערת שורק (ט 18) – מערת הנטיפים. שמורת טבע על שם אבשלום שוהם. זוהי מערה קארסטית (המסת סלעי גיר) ובה מיגוון מרהיב של נטיפים וזקיפים.

נאות קדומים (י 15) – שמורה לאומית של טבע הארץ במקורות ישראל. בשמורה מערכת של גנים תנכיים המחולקת לפי נושאים: גיא שיר השירים, מעלה הבשמים, יער חלב ודבש, וכדומה.

תל גזר (י 16) – גן לאומי ותל. במקום התגלו לוח גזר, מפעל מים ומערכת ביצורים, ששיאה בימי שלמה.

כפר חב"ד (כ 15) – יישוב כפרי שהוא מרכז לחסידי חב"ד בארץ ישראל. **נמל התעופה בן-גוריון (י 15)** – נמל התעופה הבינלאומי המרכזי בישראל. קרוי על שם דוד בן גוריון, ראש הממשלה הראשון.

קלי"ה (ה 18) – קיבוץ. ראשי תיבות "קם לתחיה ים המוות". בקיבוץ פארק המים "אטרקציה", המשלב שעשועי מים מתוקים עם רחצה בים המלח.

קומראן (ה 18) – גן לאומי. קומראן היה מקום מושבה של כת האיסיים בימי בית שני. במערות הסמוכות לקומראן התגלו "מגילות ים המלח".

עין פשחה (עינות צוקים) (ה 18) – שמורת טבע ובה נובעים ארבעה מעיינות. במקום יש מתקני נופש.

עין גדי (ו 21) – נווה מדבר סביב מעיינות נחל דוד, נחל ערוגות ועין גדי.
מצדה (ו 22) – גן לאומי – מבצע הקנאים, סמל לנחישות ולגבורה.
האתר מתנשא מעל סביבתו אך גובהו רק 49 מ'. זהו אחד מאתרי התיירות החשובים בישראל. את מרבית המבצר בנה הורדוס. הוא בנה במקום ארמונות מפוארים, חומות וביצורים, מפעל לאגירת מים ועוד. למצדה אפשר לעלות ממערב בשביל הסוללה, וממזרח בשביל הנחש, או ברכבל.

בית גוברין (י 19) – גן לאומי. ייחודו במערות הרבות החצובות בקירטון (סלע רך), כ-1,000 מערות. רבות מהן בצורת פעמון. המערות שימשו בחלקן כמחצבות לתעשיית המלט. בין המערות: מערות הפעמון, מערות היונים, מערות בית הבד וכו'.

גשר עדה-הלום (מ 17) – גשר מעל נחל לכיש. נקודת הפלישה הצפונית ביותר של הצבא המצרי במלחמת השחרור. בקרב על הגשר השתתפו לראשונה בתולדות חיל האוויר 4 מטוסי קרב בהתקפת בכורה. הגשר היה עד למהלומה. המצרים הגיעו עד הלום ומכאן שם הגשר.

יד מרדכי (נ 19) – על שם מרדכי אנילביץ' מפקד מרד גטו ורשה. עמידתו של הקיבוץ כנגד הצבא המצרי במשך 6 ימי התקפה קשים איפשרה ביסוס קו הגנה צפונית לו על קו החוף, קו שבסופו של דבר עצר את הפלישה המצרית. במקום גן לאומי ובו משוחזר קרב הגבורה. **מצודת יואב (ל-מ 19) – משטרת עירק סואידן.** שמונה נסיונות נצרכו, כדי לכבוש את המצודה המבוצרת מידי המצרים. נפילתה סימלה את תבוסת המצרים בחזית הדרום. במקום נמצא כיום מוזיאון גבעתי.

ד. כבישים בשמות מיוחדים

כביש אלון – הכביש מצומת מכורה לצומת כפר אדומים, על שם תכנית אלון להסדר בבקעה.

כביש הגבורה – הכביש מצומת שמשון לצומת נחשון. בצומת נחשון נמצאת "מצבת הגבורה" לזכר גבורתם של פורצי הדרך לירושלים.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

כביש לטרון – מרמלה למחלף לטרון. דרך לטרון הייתה אחת הדרכים לירושלים, לפני סלילתו של כביש 1.
כביש נתיב הל"ה – כביש 375, לזכרם של 35 הלוחמים שנפלו בדרכם לשמש תגבורת ולהביא אספקה לגוש עציון הנצור.
כביש שער הגיא – הכביש לירושלים היוצא משער הגיא. כאן מתחיל הכביש לעלות לירושלים.

הנגב ודרום הארץ

א. כבישים ראשיים

כביש 4 – קצהו הדרומי של כביש החוף שמתחיל בראש הנקרה, ומסתיים במעבר ארז.
כביש 10 – מצומת אבשלום, במקביל לגבול מצרים עד בקעת סירים.
כביש 25 – הכביש מצומת הערבה דרך באר שבע עד עזה.
כביש 40 – הכביש עובר כמעט לכל אורך הנגב, היחיד שמקשר את מצפה־רמון עם צפון ומרכז הארץ.
כביש 90 – חלקו הדרומי של הכביש הארוך מאוד שמתחיל במטולה. מדרום ים המלח ועד אילת הוא נקרא כביש הערבה.

ב. צמתים ראשיים

צומת הערבה – מפגש כבישים 25 ו־90. צומת המחבר את הצירים לאילת.
צומת צפית – מפגש כבישים 25 ו־258. קצהו של כביש צפע.
צומת אבשלום – מפגש כבישים 10 ו־232. תחילתו של כביש 10.
צומת מעון – מפגש כבישים 232 ו־241. קצהו של כביש הרעב.
צומת גילת – מפגש כבישים 25 ו־241. על כביש עזה – באר שבע.
צומת הנגב – מפגש כבישים 40 ו־224. בקצהו של כביש הנפט.
צומת מבצע חורב – מפגש כבישים 10 ו־211. במעבר גבול ניצנה.
צומת מנוחה – מפגש כבישים 13 ו־90.
צומת קטורה – מפגש כבישים 40 ו־90. קצהו הדרומי של כביש 40.
צומת אילות – מפגש כבישים 90 ו־109. במעבר גבול הערבה.
מחלף שרה – מפגש כביש 25 וכביש 40 (עוקף באר שבע). במחלף זה מתפצלות הדרכים השונות לאילת.

ג. יישובים מרכזיים

באר שבע (כ-ל 23) – עיר גדולה. נקראת על שם באר שבע הקדומה. באר שבע משמשת מרכז תעשייה, מסחר, תרבות, מינהל ושירותים לכל הנגב. בבאר שבע נמצאים אוניברסיטת בן גוריון, בית חולים סורוקה, תיאטרון באר שבע ומוזיאון הנגב.

אילת (י 42) – עיר נמל ותיירות.

אילת מזוהה עם עציון גבר המקראית, עיר הנמל שבנה שלמה המלך. עד קום המדינה נקראה אום רשרש. השילוב של הים ושונות האלמוגים שבו וההרים המיוחדים שמסביב יצרו נופים מרהיבים ומושכים, שהפכו את אילת לעיר תיירות מובהקת. באילת קיים נמל ונמל תעופה. מאתרי העיר: שמורת אלמוגי אילת, המצפה התת ימי, ריף הדולפינים, חוות היענים, עיר הסרטים ועוד.

ערד (ז-ח 23) – עיר תיירות ומרפא. קרבתה לים המלח והאוויר היבש הפכו אותה למרכז להבראת חולי אסטמה ואלרגיות שונות. מדי שנה בחודש אוגוסט מתקיימות בערד חגיגות הזמר העברי. **רהט** (ל 22) – העיר הוקמה במסגרת המדיניות ליישוב את הבדווים ביישובי קבע והיא הגדולה ביישוביהם.

דימונה (ט 25) – הוקמה כמקום מגורים לעובדי מפעלי ים המלח ומפעל הפוספטים באורון. בעיר נמצא ריכוז של בני כת "הכושים העבריים".

מצפה רמון (כ 30) – עיירת פיתוח על שפתו של מכתש רמון. במקום "מרכז מבקרים מכתש רמון", חוות האלפקות, בית ספר לאמנויות וגן פסלים.

ד. אתרים

באר מנחה (ח 34) – באר מים קדומה שהייתה בשימוש הבדווים. מכאן יצאו הרפתקנים שניסו להגיע לפטרה – הסלע האדום. במקום זה נמצא "פונדק כושי" שהוא חניון דרכים.

ממשית (כורנוב) (ט 26) – גן לאומי ובו שרידי עיר נבטית ושרידים רומיים. במקום שוחזרו ביצורים, שערים, הארמון, רצפות פסיפס ועוד.

הגיאוגרפיה של ארץ ישראל »

המכתש הקטן (ח 26) – הקטן במכתשי הנגב, כ־8 ק"מ אורכו. צורתו סגלגלה ברורה. מנקז אותו נחל חצרה החותר בסלע בזווית תלולה מאוד. **רמת חובב** (ל 24) – אזור תעשייה כימית ומרכז לסילוק וטיהור רעלי תעשייה.

שדה בוקר ומדרשת בן גוריון (ל 27–28) – לקיבוץ זה הצטרף דוד בן גוריון כשהתפטר מראשות הממשלה. בכך רצה לעודד את ההתיישבות בנגב. בקיבוץ נמצא "צריף בן גוריון" ובו ספריו וחפציו. במדרשת בן גוריון מכון לחקר המדבר ומורשת בן גוריון, ובית ספר סביבתי. על שפת המצוק של נחל צין נמצאת אחוזת הקבר של דוד ופולה בן גוריון.

עבדת (ל 28) – גן לאומי. אתר עתיקות ובו חורבות העיר הנבטית הקדומה וחורבות העיר הרומית ביזנטית.

עין עבדת (ל 28) – גן לאומי ושמורת טבע. זהו קניון עמוק חתור באפיק נחל צין, שנובעים בו עין מור ועין עבדת. יש בו מפלי מים ובריכות עמוקות. **מכתש רמון** (כ-ל 30–31) – הגדול במכתשי הנגב. במכתש אפשר לצפות בתופעות גיאולוגיות ייחודיות ובריכוז גדול של מחצבים ומאובנים. **הר רמון** (מ 31) – מעל שפתו של מכתש רמון נמצא ההר הגבוה ביותר בנגב – 1,035 מ' גובהו.

הר חריף (נ 32) – גובה ההר 1,000 מ' ובו ריכוז של אתרים פרהיסטוריים. **תל ערד** (ח 23) – גן לאומי. עיר חשובה מהתקופה הישראלית והכנענית, בימי שלמה הייתה עיר מבצר. האתר משוחזר.

חיבר יטבתה (ט 39) – שמורה לחיות בר מתקופת המקרא. **בקעת תמנע** (י 40) – פארק ובו הפטרייה – פסל טבעי מאבן חול שכורסם על ידי הרוחות לצורת פטרייה, עמודי שלמה – סדקים ענקיים בסלע היוצרים שורת עמודים שגובהם כ־50 מ', אתר הפקת הנחושת הקדום ואגם נחושתן – אגם מלאכותי הנועד לנופש ורחצה. **המכתש הגדול** (י 27) – המכתש השני בגודלו – כ־14 ק"מ אורך. במכתש זה בולטים מרבדי חול צבעוני שנוצרו מהתפוררות קירות אבן החול.

במכתש "יער מאובנים", מכרה חול זכוכית ומכרה חרסית.

מעלה עקרבים (ח 27) – דרך שנסללה על ידי הבריטים. זוהי דרך תלולה ומפותלת היורדת מרכס חצרה ב־18 פיתולים עד אפיק נחל צין. זו הייתה הדרך היחידה לאילת מבאר שבע עד סלילתו של כביש 40.

אגם ירוחם (כ 26) – פארק. האגם נקווה מאחורי סכר שמטרתו לאגור את מי השטפונות בנחל רביבים. סמוך לו נמצאת שמורת חלמוניות ירוחם.

ה. כבישים בשמות מיוחדים

כביש הערבה – כביש 90 מצומת הערבה לאילת.

כביש הנפט – כביש 224 מצומת הנגב לירוחם.

כביש צפע – כביש 258 מצומת חתרורים לצומת צפית – ליד אפיק נחל צפע.

כביש הרעב – כביש 241 מצומת גילת לצומת מעון. נסלל בשנת בצורת בשנות הארבעים כשהבדווים בנגב היו על סף רעב ועבודת הסלילה ניתנה להם כעבודה יזומה.

כביש הגבול המערבי – כביש לכל אורך גבול השלום עם מצרים. כביש 10 וכביש 12 מצומת סיירים דרומה.

◀ דתות ומיעוטים

ארץ ישראל קדושה לשלוש דתות, קדושתה נובעת מההיסטוריה של הדתות. בארצנו חיים תושבים בני שלוש הדתות וכן תושבים מכתות שונות. הכרתם תסייע לגלות רגישות כלפי האחר, והתחשבות בצרכיו.

היהדות

ארץ ישראל היא ארצו של העם היהודי ורוב תושביה יהודים. היהדות מאמינה באל אחד ויחיד שברא את הכל והוא שולט בכל. יהדות דתית באה לידי ביטוי בקיום מערך חיים של מצוות מעשיות שעוצבו בהלכה, והיוו את החוט הרציף שהוליך את עם ישראל עד ימינו.

ההלכה היא מכלול הדינים והחובות החלים על היהודים הן בעניינים שבין אדם למקום והן בעניינים שבין אדם לחברו. מקור ההלכה הוא דבר האלוקים שנתגלה למשה בהר סיני, כפי שהם כתובים בתורה. מספר המצוות תרי"ג – 613, והן מקיפות את כל היבטי החיים. התורה פורשה על ידי התורה שבעל פה שנערכה כמשנה, והוסברה בתלמוד. עם השנים חוברו פירושים לתלמוד וכיום מקובל להשתמש בספר "שולחן ערוך" כמורה דרך להלכה.

היהודים מצווים להתפלל 3 פעמים ביום בבית כנסת. יום שבת הוא לא רק יום תפילה, הוא גם יום שבתון.

ארץ ישראל הובטחה, על פי התורה, לעם ישראל, ולכן כולה קדושה ליהודים. ירושלים היא הקדושה ביותר כיוון שבה היה בית המקדש, שכיום נותרו ממנו רק שרידים מהחומה – חלקים מהכותל המערבי והדרומי. יהודים בכל העולם מתפללים לכיוון ירושלים.

מקומות קדושים ברחבי הארץ קשורים בקברי אבות וצדיקים: מערת המכפלה בחברון, קבר רחל אמנו בבית לחם, קבר דן בן יעקב ליד בית שמש ועוד.

במאות האחרונות התפתחו ביהדות זרמים בעלי תפיסות חדשות ליברליות.

הזרמים המרכזיים ביהדות

א. היהדות האורתודוקסית

ביהדות האורתודוקסית יש חלוקה בין זרמים שונים ורוב היהודים בישראל משתייכים אליה.

ב. היהדות הקונסרבטיבית

זרם אמצעי שמנסה למצוא שביל בין השמרנות לבין הרצון להתאים את ההלכה להתפתחות המודרנית.

הקונסרבטיבים נפרדו מהרפורמים לאחר שראו שגודל השינוי הביא לתוצאות קיצוניות של בורות והתבוללות.

ג. היהדות הרפורמית (=התנועה ליהדות מתקדמת)

בזרם זה הדגש הוא על ערכי מוסר ולמצוות המעשיות משמעות רק כאקט של חוויה דתית. במערכת הרפורמית התפילה משלבת נוסחים חדשים. נשים וגברים מתפללים יחד ואשה יכולה לשמש כרבנית.

הנצרות

הנצרות היא הדת הנפוצה ביותר בעולם. ראשיתה של הנצרות ככת יהודית משיחית שקמה בימי בית שני. התנועה קמה סביב ישו שהיה מעין מטיף שדיבר על עידן הגאולה. לכן הוא נקרא המשיח – כריסטוס.

מעיקרי הדת הנוצרית

א. קדושת הברית החדשה והתנ"ך

ב. ישו הוא המשיח והוא נחשב אלוהי

ג. השילוש הקדוש – האב, הבן ורוח הקודש.

דָּתוֹת וּמִיעוּטִים »»

ארץ ישראל היא ערש הנצרות. בה נולד, חי ומת ישו. המקומות המקודשים לנצרות מתרכזים סביב סיפור חייו של ישו: בנצרת – כנסיית הבשורה, בבית לחם – כנסיית המולד, בירושלים – כנסיית הקבר. בירושלים כנסיות רבות נוספות. סביב הכנרת נמצאים כמה אתרים מקודשים לנצרות, משום ששם חי ישו ושם חולל נסים: בכפר נחום, בטבחה, בכורסי ועוד. הנצרות התפלגה לזרמים רבים כגון: קתולים, פרוטסטנטים, אורתודוקסים. הנוצרים מרוכזים בארץ בבית לחם, נצרת ובכפרים הערבים השונים. יום המנוחה השבועי של הנוצרים הוא יום א' ומקום תפילתם – בכנסייה.

האיסלאם

המוסלמים, כמו היהודים, מאמינים באל אחד, אללה. מקורו של האיסלאם בחצי האי ערב. איסלאם משמעו השלמה, השלמה עם רצון האל ומעשיו. המוסלמים מאמינים באל אחד ובאחרון הנביאים מוחמד. מוחמד נולד בשנת 570 לספירה בעיר מכה (ערב הסעודית), ומאז מכה היא העיר הקדושה ביותר לאיסלאם. הקוראן הוא הספר הקדוש למוסלמים.

חמש המצוות העיקריות באיסלאם

- א. **השהאדה (עדות)** – הצהרת אמונה באל אחד ובשליחו מוחמד.
- ב. **תפילה** – חמש פעמים ביום, לכיוון מכה, לאו דווקא במסגד. ביום שישי, יום קדוש, מתכנסים המוסלמים לתפילה חגיגית במסגד.
- ג. **צדקה** – לפי היכולת.
- ד. **צום** – צום חודש הרמדאן.
- ה. **עלייה לרגל** – לפחות פעם בחיים (לכשמתאפשר) חייב מוסלמי לעלות לרגל למכה. אז הוא זוכה בתואר חאג'. למוסלמי אסור לאכול חזיר ולשתות משקאות אלכוהוליים ויין. מותר לו לשאת עד ארבע נשים.

ירושלים קדושה למוסלמים, משום שעל פי האגדה קשר מוחמד את סוסתו בהר הבית ועלה לשמיים.
על הר הבית נבנו שני מסגדים חשובים מאוד לאיסלאם: אל אקצה וכיפת הסלע.
בישראל מרוכזים המוסלמים ביהודה ושומרון, בגליל, ובכמה ערים מעורבות: לוד, רמלה, עכו, וירושלים.

דרוזים

ראשית הדת הדרוזית במאה ה-11. מייסדי הדת הם חמזה איבן עלי ומוחמד אל דרזי, שממנו קבלו הדרוזים את שמם.
מוצא העדה הדרוזית מן האיסלאם, אך הזיקה אליו נחלשה עם הזמן.
הדת הדרוזית היא דת סודית ואף בין הדרוזים אין לומדים אותה אלא מעטים המכונים עוקאל (משכילים), לעומת הרוב – הג'והאל (פשוטים).
רק העוקאל דתיים. סימן ההיכר שלהם הוא גלימה שחורה ומטפחת לבנה העוטפת את המצנפת.
אצל הדרוזים אין אפשרות לאדם שאינו דרוזי להמיר את דתו ולהפוך לדרוזי.
הדרוזים כולם, עוקאל וג'והאל, עולים לרגל מדי שנה בחודש אפריל לקרני חיטים שליד טבריה. במקום זה מצוי קברו של נבי שועייב, שהוא לפי המסורת הדרוזית, יתרו, חותנו של משה רבנו שהוא אחד משבעת הנביאים.
הדרוזים בארץ יושבים בכרמל, בגליל ובצפון הגולן.

דָּתוֹת וּמִיעוּטִים »»

צ'רקסים

הצ'רקסים הם מוסלמים. מקורם מצ'רקס שבהרי קווקז שברוסיה. כמוסלמים הם נמלטו מהשלטון הרוסי אל תחומי האימפריה העות'מנית המוסלמית והתיישבו בגליל. הם משתדלים לשמר את מסורתם, שומרים על שפתם ואף הכתב שלהם עדיין כתב קירילי. הצ'רקסים מרוכזים בישובים כפר קמא וריחניה.

שומרונים

השומרונים טוענים שהם משמריה האמיתיים של מסורת ישראל ומכּן שמם המקורי שמרים. השם שומרונים מלמד שבאו משומרון. הסברה הרווחת לגבי מקורם של השומרונים היא שהם זרים שהובאו בזמן מלכות אשור לארץ ונטמעו בקרב היהודים. בארץ יש מעט מאוד שומרונים. מספרם נאמד במאות אחדות בלבד. המקום המקודש לשומרונים הוא הר גריזים שליד שכם, אותו הם רואים כהר המוריה, שבו נערכה עקדת יצחק ושם עתיד לקום בית המקדש. בהר גריזים חוגגים השומרונים מדי שנה את חג הפסח ואף מקריבים שם את קורבן הפסח.

בהאים

דת שמקורה בפרס. הבהאים הם כת שפרשה מהזרם השיעי באיסלאם. אנשיה נחשבים כופרים והיא אסורה בכמה מדינות מוסלמיות. הבהאים מאמינים באחדות, שוויון, השכלה ויופי. הם מקדשים את המספר 19.
לבהאים 19 חודשים בשנה וכל חודש הוא בן 19 ימים.

מרכז הדם הבהאית נמצא בישראל. בחיפה נמצא "בית הצדק העולמי" שהוא המנהיגות הרוחנית של כל הבהאים בעולם וכן מקדש הבהאים, שהוא מקדש מפואר בעל כיפת זהב הנמצא בתוך גן מרהיב. בעכו נמצא גן "אל-בהג'ה" שהוא מקום קבורתו של מירזא חוסיין עלי – הבהא אללה מייסד הדת הבהאית.

אחמדים

עדה דתית ששורשיה באיסלם. היא נוסדה בידי ע'ולום אחמד שאמר שהוא התגלמות של שלושה: האל ההודי קרישנה, ישו ומוחמד, ומשום כך הוא נביא האיסלאם. תורתו היא שילוב של השפעה הודית ומוסלמית מיסטית. האחמדים נרדפו על ידי האיסלאם ונקראו כופרים. בחיפה חיות כמה משפחות של בני העדה האחמדית, בשכונת כבאביר שעל הכרמל בחיפה. במקום קיים מסגד אחמדי בעל שני צריחים.

קראים

הקראים הם יהודים. מקור השם מהמילה 'מקרא' והוא מציין את אמונתם של הקראים בכתוב במקרא – בתורה בלבד, ולא בתורה שבעל-פה ומה שהתפתח אחריה. לוח השנה הקראי שונה מהלוח העברי ומשום כך אין החגים מקבילים. (הקראים אינם חוגגים את חג החנוכה משום שאינו מוזכר במקרא). הנאצים לא ראו בקראים יהודים, ולכן ניצלו הקראים מהשואה. בישראל יש כ-7,000 קראים. קהילות גדולות קיימות ברמלה ובאשדוד.

דתות ומיעוטים »»

בדווים

הבדווים הם נוודים דוברי ערבית. רובם מוסלמים, אך יש בהם נוצרים. הבדווים התפרנסו ממרעה במדבר, דבר שהצריך את ניידותם. הם ידועים בהכנסת האורחים שלהם שנובעת מאורח חייהם הנוודי, הארעי – "היום יש לי, לכן אכבד אותך, מחר אולי אני אצטרך אותך". בישראל הבדווים עוברים בהדרגה, ביוזמה ועידוד של השלטונות, ליישובי קבע. הם יושבים בעיקר בנגב ומעט בגליל. היישוב הבדווי הגדול ביותר הוא העיר רהט. בישראל כ-280,000 בדווים. הם משרתים בצה"ל, בעיקר כגששים.